

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
İLİTAM PROGRAMI

KUR'ÂN-I KERİM DERS NOTLARI
(III. DÖNEM)

Hazırlayan:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Maşuk ACAR

Güncelleme: 01.09.2025

KOCAELİ, 2025

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ HAFTA

ÜNİTE I: KUR'ÂN TİLÂVETİNDE TEMSİLÎ OKUMA	6
KUR'ÂN TİLÂVETİNDE TEMSİLÎ OKUMA	7
Giriş	7
1. Temsîl Kavramının Tanımı	7
1.1. Raf' u' s-Savt / Sesi Yükseltme	8
1.2. Hafdu' s-Savt / Sesi Alçaltma	9
1.3. Nebru' s-Savt / Ses Vurgusu	10
ÖZET	12
DEĞERLENDİRME SORULARI	13

İKİNCİ HAFTA

ÜNİTE II: UYGULAMA	14
---------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE III: KUR'ÂN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ: TARİHSEL SÜREÇ VE YÖNTEM	16
KUR'ÂN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ	17
Giriş	17
1. Kur'ân Eğitim Öğretiminin Önemi ve Mahiyeti	17
2. Kur'ân Eğitim Öğretiminin Tarihsel Süreci	19
3. Kur'ân Öğretiminde Yöntem ve Teknikler	20
3.1. Arz/Sunma	20
3.2. Sema/İşitsellik	21
3.3. Müşafehe	21
3.4. Koro Çalışması	21
3.5. Harf Talimi	22
3.6. Tecvid Öğretiminde Teori ve Pratik Birlikteliği	22
4. Yüzünden Kur'ân Okuma	22
5. Kur'ân' ı Ezberleme / Hafızlık	23
ÖZET	26
DEĞERLENDİRME SORULARAR	27

DÖRDÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE IV: UYGULAMA	28
---------------------------------	----

BEŞİNCİ HAFTA

ÜNİTE V: KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ I	30
---	----

KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ I	31
--	----

Giriş.....	31
------------	----

1. Kıraat Kelimesinin Sözlük ve İstilah Anlamları	31
---	----

1.1. Sözlükte Kıraat.....	31
---------------------------	----

1.2. İstilahta Kıraat	31
-----------------------------	----

1.3. Kıraat İlminin Faydası	31
--	----

2. Kıraat İlminin Ortaya Çıkışı - Tarihi Gelişimi.....	32
--	----

2.1. Hz. Peygamber Dönemi	33
---------------------------------	----

2.2. Sahabe Dönemi	35
--------------------------	----

ÖZET	38
-------------------	----

DEĞERLENDİRME SORULARI	39
-------------------------------------	----

ALTINCI HAFTA

ÜNİTE VI: UYGULAMA	40
---------------------------------	----

YEDİNCİ HAFTA

ÜNİTE VII: KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ II	42
--	----

KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ II	43
---	----

1. Hz. Osman Sonrası (Tabiîn Dönemi).....	43
---	----

2. Kıraat İmamları ve Râvileri.....	44
-------------------------------------	----

3. Literatür	46
--------------------	----

4. Kıraatlerin Kabul Şartları	49
-------------------------------------	----

5. Kıraatlerin Bugünkü Durumu	49
-------------------------------------	----

ÖZET	51
-------------------	----

DEĞERLENDİRME SORULARI	53
-------------------------------------	----

SEKİZİNCİ HAFTA

ÜNİTE VIII: UYGULAMA	54
-----------------------------------	----

DOKUZUNCU HAFTA

ÜNİTE IX: KUR'ÂN OKUMANIN FAZİLETLERİ	56
KUR'ÂN OKUMANIN FAZİLETLERİ	57
Giriş.....	57
1. Kur'ân Okumanın Fazileti İle İlgili Ayetler.....	58
2. Kur'ân Okumanın Fazileti İle İlgili Hadisler	60
3. Kur'ân'ı Dinlemenin Fazileti	64
4. Sûre ve Ayetlerin Faziletleri	64
ÖZET	66
DEĞERLENDİRME SORULARI	67

ONUNCU HAFTA

ÜNİTE X: UYGULAMA	68
--------------------------------	----

ON BİRİNCİ HAFTA

ÜNİTE XI: KUR'ÂN HATTI ve RESMÜ'L-MUSHAF'IN TEVKİFİLİK MESELESİ 70	
KUR'ÂN HATTI ve RESMÜ'L-MUSHAF'IN TEVKİFİLİK MESELESİ	71
Giriş.....	71
1. Resmu'l-Mushaf / Resmu'l-Osmânî	71
2. Resmu'l-Mushaf'ın Tevkîfilîği	74
2.1. Birinci Mezhebin Delilleri	75
2.2. İkinci Mezhebin Delilleri	77
2.3. Üçüncü Mezhebin Delilleri	79
2.4. Güncel Fetvalar	79
ÖZET	1
DEĞERLENDİRME SORULARI	1

ON İKİNCİ HAFTA

ÜNİTE XII: UYGULAMA	2
----------------------------------	---

ON ÜÇÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE XIII: KUR'ÂN HATTINDAN KAYNAKLANAN OKUMA KURALLARI	4
KUR'ÂN HATTINDAN KAYNAKLANAN OKUMA KURALLARI	5
Giriş.....	5
1. Kur'ân Hattından Kaynaklanan Okuma Kuralları	5

ÖZET	10
DEĞERLENDİRME SORULARI	11

ON DÖRDÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE XIV: UYGULAMA	12
KAYNAKÇA	13

BİRİNCİ HAFTA

ÜNİTE I: KUR'ÂN TİLÂVETİNDE TEMSİLÎ OKUMA (RAF'U'S-SAVT - HAFDU'S-SAVT – NEBRU'S-SAVT)

KONULAR

1. Temsîlî Okuma'da: "Raf'u's-Savt", "Hafdu's-Savt" ve "Ses vurgusu" Kavramlarının Tanımı

2. "Raf'u's-Savt" ve "Hafdu's-Savt" Metodunun Uygulama Biçimi
3. Raf-1 Savt (Yüksek Ses Tonu) İle Okunması Gereken Ayetler
4. Hafd-1 Savt (Alçak Ses Tonu) İle Okunması Gereken Ayetler
5. Tonlamanın Bazı Makamlarla İlişkisi

AMAÇLAR

1. Kur'ân'ı ahenk ve uyum içerisinde okunmayı öğrenmek
2. Okunacak ayetlerin manasına uygun biçimde sesin yükseltilmesi ve alçaltılması gereken konumları öğrenmek
3. Ses-anlam ilişkisi ve lafız-mana ahengi açısından etkili ve sanatlı bir tilâvet edası imkânı kazanmak
4. Ses vurgusunun önemini anlamak ve onu uygulamak

HAZIRLIK SORULARI

1. "Raf-1 Savt" deyince ne anlıyoruz, araştırınız?
2. "Hafd-1 Savt" deyince ne anlıyoruz, araştırınız?
3. Kur'ân-ı Kerim okurken ses tonunun anlama ne gibi bir etkisi olabilir?
4. "Raf" ve "Hafd" arasında nasıl bir bağlantı olabilir, tartışınız?
5. Tonlamanın bazı makamlarla ilişkisi olabilir mi, tartışınız?
6. Ses vurgusuyla okunan Kur'ân kelimeleri manaya nasıl bir zenginlik katar?

KUR'ÂN TİLÂVETİNDE TEMSİLÎ OKUMA

Giriş

İnsanın, komutanının karşısında emir tekrarı yapıyor gibi kelimesi kelimesine ve her kelimenin ruhî seviyesine göre üzerine basa basa, onlardan zevk duya duya ve o kelimeleri âdeta içiyor gibi okuması, Kur'ân'a ve yüce Allah'a karşı saygısının ifadesidir.

Kur'ân, okumaya yönelik bir emir (Alak, 96/1) ile nazil olan ve bu okumanın tertil (Furkân, 25/32; Müzzemmil, 73/4) niteliği taşımasını vurgulayan İlâhî bir kitaptır. Tertil ile okumanın en belirgin özelliği de tefekkürü hedefleyen bir okuma tarzı olmasıdır. Dolayısıyla Kur'ân okuma, anlam eksenli olmalı, düşünmeye, anlamaya ve uygulamaya yönlendirici tarzda yapılmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı güzel bir sesle okuması ve sesini çevresindekilerin duyacağı bir tonda bazen yükseltip bazen alçaltarak, hüzünlü ve duygulu bir tarzda kullanması düşünmeye sevk eden bir okuyuşun prensiplerini içerir niteliktedir (bkz. Buhârî, Ezan 727; Ebû Dâvud, Ref'u's-Savt bi'l-Kırâe 1327, 1333; İbn Mâce, Hüsnu's-Savt bi'l-Kur'ân, 1337). Bu itibarla okumanın sesli yapıldığı yerlerde, ses hep aynı perdenin kullanımıyla monoton bir yapı sunmamalı, mânâyı dikkate alan, yukarı ve aşağı hareketli bir seyir izleyen tarzda olmalıdır. Kur'ân tilâvetinde ses tonu “temsîl” prensiplerine göre belirlenir.

Temsîlî okuma esaslarına riayet ederek okuyan bir okuyucu, tek kişilik bir oyunu sahnede sergileyen tiyatrocü gibidir. Kur'ân okuyan kişi, cennetliklerin cehennemliklere veya cehennemliklerin cennetliklere seslenmeleri ya da kıssa ve benzeri karşılıklı konuşmalarda ses tonunu okuduğu yerin gerektirdiği vurguya göre ayarlamalıdır.

1. Temsîl Kavramının Tanımı

Kur'ân tilâvetinde, okunan yerin söz ve manaya uygun bir şekilde vurgu, raf-i savt ve haf-d-i savt kaidelerine riayet ederek okumaya temsîlî okuma denir. Temsîl, kelime anlamında da yer aldığı üzere canlandırma demektir. Dolayısıyla temsîlî okumaya riayet eden okuyucu, harflere özellikle mana harflerine, kelime ve cümlelere ses tonu, okuyuş tarzı ve edasıyla adeta elbise giydirerek onları canlandırmaktadır. Aynı zamanda, *Tahvîl-i edâ* “edada değişiklik yapma” şeklinde isimlendirilen bu okuyuş, okunacak Kur'ân pasajının ruhunu yansıtacak biçimde, gerektiği yerde sesin yükseltilmesi, gerektiği yerde de alçaltılması konusunu ihtiva eder.

Temsilde ana prensip, hissederek okumak ve onu başkalarına da hissettirmektir. Kur'ân, okuyucunun hissederek okuması ve bunu yansıtan bir tarz/temsîl kullanması hâlinde gönüllere tesir eder. Dinleyeni huzur verici iklimine çeker.

Temsili Őu üç başlık altında inceleyebiliriz:

- a. Raf'ı's-Savt
- b. Hafdu's-Savt
- c. Nebru's-Savt

1. 1. Raf'ı's-Savt / Sesi Yükseltme

Mastar kalıbı olarak "raf'" lafzı sözlükte "kaldırmak, yakınlaŐtırmak, yükseltmek, yüceltmek" anlamına gelmektedir. "Raf'" lafzı "ses" anlamındaki "savt" lafzıyla terkip oluşturduğu vakit raf'ı's-savt "sesi yükseltmek" anlamına gelir.

Fikirleri vurgulamak için etkili bir tarz olan raf'ı savt ile okunması gereken yerler:

1.1.1. Müjde, Mükâfat ve Rahmet İçeren Âyetler

Bu konu ile ilgili ayetler oldukça çoktur. Okuyucu, ilahi lütuf, rahmet ve müjde ifade eden ayetlerin manalarını gözetererek buralarda sesini yükselterek okumalıdır.

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ (Bakara, 2/5), أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (A'râf, 7/56) bu ve benzeri müjde, mükafat ve rahmet ifade eden ayetlerde ses yükseltilerek okunur.

1.1.2. İbarenin Hak ve Hakikati Beyan Etmesi

Gerek yüce Allah, gerekse gerekse Resûl-i Ekrem başta olmak üzere tüm peygamberler tarafından beyan edilen hakikatler bu başlıkta değerlendirilebilir:

لَا تَفْتَنُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا (Muhammed 47/19), فَاعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (Zümer 39/53) bu gibi hak ve ümit haykıran ayetler de yüksek tonlamayla edâ edilir.

1.1.3. İlâhî Emir ve Yasakların İfade edildiği Âyetler

Yüce Allah'ın insanlığa yönelik emir ve yasaklarının konu edildiği ayetlerin yüksek ses tonu ile okunması gerekir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (Bakara 2/21)

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا (Hûd 11/113)

Kur'ân'ın birçok yerinde bulu nan Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını ifade eden ayetlerde ses yükseltilir.

Bu sayılan maddeler dışında kısaca Őu başlıklarda da yüksek sesli ve heybetli bir okuyuş tarzı benimsenmelidir:

- a. Ahkâm ayetleri,

- b. İman, amel ve takva ile ilgili ilahî emirleri konu alan ayetler,
- c. Evrensel, temel ahlakî umde ve prensipleri konu alan ayetler,
- d. Soru ve nidaya muhatap objelerden bahseden ayetler,
- e. Cennet ve müjde ayetleri,
- f. Zafer, kurtuluş ve fetih içerikli ayetler,
- g. Kıyamet sahnelerini tasvir eden ayetler.

1.2. Hafdu's-Savt / Sesi Alçaltma

“Hafd” kelimesi de yine bir mastar olarak sözlükte “rahatlık, genişlik, kolaylaştırmak, alçaltmak, aşağı kılmak” anlamına gelir. “Hafd” lafzı “ses” anlamındaki “savt” lafzıyla terkip oluşturduğu vakit “sesi alçaltmak” anlamına gelir ki bu ve yukarıda bahsi geçen iki tabir gerçekte birer musiki terimidir.

Ses perdesi ve tonunun düşürülmesi gereken yerler de şunlardır:

1.2.1. Dua, Niyaz ve Pişmanlıklar

Kur’ân-ı Kerim’de, başta peygamberler olmak üzere Allah’a inanmış kimselerin yüce Allah’a yalvarış ve yakarışları, dua ve niyazları nakledilmektedir.

Bu başlığa en güzel örneklerden biri Bakara Sûresi’nin son âyetleridir:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ

رَبَّنَا لَنَا بِهِ وَعَافُ عَنَّا وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (Bakara 2/286). Bu şekilde icra edilmesinin sebebi, tevazu ve tazarruun, kulluğun ayrılmaz bir vasfı olmasındandır. Kullukta ise bağırp çağırmanın yeri yoktur.

1.2.2. Bâtıla Ait Sözler

Kur’ân-ı Kerim’de kâfir, müşrik, münafık, Allah’a, peygamberlere ve inananlara yönelik aşağılayıcı, kınayıcı ve karalayıcı sözleri ifade eden ayetlerin alçak ve hafif bir ses tonu ile okunması gerekir.

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا (Bakara, 2/9) alçak sesle okunması gerekirken, ayetin devamı وَمَا

يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (Şu’arâ 26/34). إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ yüksek sesle okunmalıdır.

1.2.3. Tehdit ve İbret İfade eden Sözcükler

Kur'ân'da bazı peygamberler de dâhil olmak üzere, çeşitli kimselere târiz ve tehditler vaki olmuştur. Bu gibi ayetler de hafd-ı savt ile okunmalıdır:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ (Tahrîm 66/1).

Bu saydıklarımız dışında şu yerlerde de hafd-ı savt uygulanmalıdır:

- Müşriklerin ve inkârcıların batıl söz ve akidelerini gündeme taşıyan ayetler,
- Cehennem, azap ve tehdit ayetleri,
- Eski inkârcı kavimlerin helâk edilmesini konu alan ayetler,
- Her tür günah ve isyan içerikli söz ve fiilleri konu alan ayetler.

Not: Hafd-ı savt başlığı altında incelenebilecek bir başka kavram da *Tahzîn-i Sadâ'dır*. *Tahzîn-i sadâ* tarzıyla; yani hüzünlü bir ses tonuyla tilâvette bulunmanın özelliği, bu tür bir edanın genellikle azap ve helâk sahnelerinin yanı sıra (*Furkan 25/27-28; Hâkka 69/25-29; Nebe' 78/40; Fecr 89/24* vb. pasajlarda yer aldığı şekliyle) ahirette gerçekleşecek olan nedamet çığlıklarını yansıtan bir okuma tarzı oluşturmasıdır. Bu tür pasajlar muhtevaya uygun düşecek biçimde sahne tasviri oluşturabilmek için hüzünlü ve yalvarmalı bir eda ile okunur.

1.3. Nebru's-Savt / Ses Vurgusu

Sese vurgu yaparak okumak, gerek kelimelerin müstakil hüviyetlerini ortaya koymak gerek kelime mânâlarına kuvvet kazandırmak açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla kelimelerin ilk harflerine biraz vurgu/baskı yaparak okumak da temsilin belli başlı şartlarından biridir.

Kelimenin ilk harfine vurgu yapmakla kelimenin bütünlüğü sağlanır. Bir kelimenin ilk harfinden sonraki harflerin hangisinde olursa olsun, yapılacak vurgu ile kelime bölünmüş, dolayısıyla muhtemelen mana da bozulmuş olur. Bunun yanında ilk harfe yapılacak vurgu ile manaya da dikkat çekilmiş olmaktadır. Bu sayede, hem kelime bütünlüğü hem de mana korunmuş olacaktır.

a) Olumsuzluk bildiren soru edatı olan “mâ: ما” da sese ton verilir:

İstifham (soru) edatı olan “mâ” harfinin kıraati esnasında soru soran bir ses tonuyla, vurgu yaparak okumak gerekir ki, ses-anlam ilişkisi ortaya çıksın. Bu yüzden, ism-i mevsûl, soru edatı olan “mâ” ile karışmaması için vurgusuz biçimde okunur. Örneğin, “هَلْ مَا كَسَبَتْ...” (*Her nefsin kazandığı iyilik kendi yararına..*) (Bakara 2/286) buradaki “mâ” ism-i mevsûl (bağlaç) olduğundan vurgusuz; “قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ...” (*Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten ne alıkoydu?..*) A'raf 7/12 ayetindeki “mâ” soru edatı olduğu için

vurgulu okunacaktır. Şu örnekte de *mâ* edatı ism-i mevsûl olduğundan yukarıdaki bilgileri göz önünde bulundurularak manaya uygun olarak okunur: ... مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ... (“Allah’ın yanında bulunan... Daha hayırlıdır...”)

b) Bütün olumsuzluk bildirilen “lâ: لا” edatlarında sese ton verilerek âyette ifade edilen olumsuz yapı vurgulanır:

﴿لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾, ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾, ﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

Tebrie “lâ”sındaki vurgu ve ton diğerlerinden daha çoktur:

﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾, ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾

c) Tahsis ifade eden “li: ل”; tekit belirten “le: ل” harfinde sese tonlu bir perde verilir.

﴿لِلْمُؤْمِنِينَ﴾, ﴿لِرَحْمَةٍ﴾, ﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾

d) İstisna harflerinde sese vurgu yapmak:

﴿وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ﴾, ﴿فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ﴾, ﴿وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾

e) Aynı iki harekeli harf yan yana gelince, ikincisine vurgu yapılarak okunur.

﴿رَبِّكَ كَثِيرًا﴾, ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ﴾, ﴿كَيْفَ فَعَلَ﴾

f) Zamirlerde:

Kelimelerde olduğu gibi zamirlerin de ilk harflerine vurgu yapılır. Ancak وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ /

وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ / وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ örneklerindeki merfu munfasıl zamirlere biraz daha fazla vurgu yapılması uygun olur.

Bunlardan başka aşağıdaki maddelerde de ses vurgusu yapılır:

- Kelime sonlarında bulunan te’kid nun’una vurgu yapılır
- Yukarıda sayılanların dışında diğer bazı edatlarda vurgu yapılır
- Nida harflerine vurgu yapılır
- Harf-i cerlere vurgu yapılır.

Not: Ses vurgusu ile raf’-i savt arasındaki fark: Ses vurgusu tek bir hece üzerinde sese yapılan baskıdır. Raf’-i savt ise hem tek, hem de daha fazla hecede veya kelimelerde; hatta gerekirse tüm cümle veya ayette yapılabilen ses baskısından ibarettir.

ÖZET

Temsili okumaya riayet eden okuyucu, harflere özellikle mana harflerine, kelime ve cümlelere ses tonu, okuyuş tarzı ve edasıyla adeta elbise giydirerek onları canlandırmaktadır. “Raf’u’s-savt”, “hafdu’s-savt” ve “nebru’s-savt” Kur’ân tilâvetinde önemli bir konumu haiz üç temel kaide olup, bunların mutlaka iyi bilinip uygulanması gerekir. Bu iki kıraat tarzının çok iyi biçimde icra edilebilmesi için, okunacak pasajın manasının yanı sıra prosodik tonlamanın yapılacağı edat ve kelimelerin bilinmesi ve bazı temel musiki kurallarının iyi belenmesi gerekmektedir. Yine bazı temel makamların iyi tanınıp, ne tür pasajların tilâvetinde ne tür makamların hangi ses tonuyla birlikte icra edilmesi gerektiği iyi bilinmelidir.

Kur’ân tilâveti esnasında sesin yükseltilmesi ve alçaltılmasıyla ilgili genel ve özlü bir ifade ile denebilir ki, olumluluk içeren tüm pasajlar yüksek tonla, olumsuzluk içeren tüm pasajlarsa alçak tonla okunacaktır.

Sese vurgu yaparak okumak da gerek kelimelerin müstakil hüviyetlerini ortaya koymak gerek kelime mânâlarına kuvvet kazandırmak açısından oldukça mühimdir. Dolayısıyla kelimelerin ilk harflerine biraz vurgu/baskı yaparak okumak da temsilin belli başlı şartlarındandır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi temsîlî okumayı doğru bir şekilde tanımlamıştır?

- a) Kur'ân tilavetinde, okunan yerin tamamen manaya uygun bir şekilde vurgu, raf-i savt ve hafd-i savt kaidelerine riayet ederek okumaya denir.
- b) Kur'ân tilavetinde, okunan yerin kısmen lafza kısmen de manaya uygun bir şekilde vurgu, raf-i savt ve hafd-i savt kaidelerine riayet ederek okumaya denir.
- c) Kur'ân tilavetinde, okunan yerin söz ve manaya uygun bir şekilde vurgu, raf-i savt ve hafd-i savt kaidelerine riayet ederek okumaya denir.
- d) Kur'ân tilavetinde, okunan yerin lafız ve söze uygun bir şekilde vurgu, raf-i savt ve hafd-i savt kaidelerine riayet ederek okumaya denir.

2. Aşağıdakilerden hangisi temsîlî okumanın amaçlarından değildir?

- a) Sesin hep aynı perdenin kullanımıyla monoton bir yapıdan kurtulmasını sağlamak
- b) Güzel sesle Kur'ân okuyup insanları etkileyebilmek
- c) Kelime ve cümlelere ses tonu, okuyuş tarzı ve edasıyla adeta elbise giydirerek onları canlandırmak
- d) Hissederek okumak ve onu başkalarına da hissettirmek

3. Aşağıdakilerden hangisi *raf'-ı savt* başlığı altında değerlendirilir?

- a) İbarenin hak ve hakikati beyan etmesi
- b) Cehennem, azap ve tehdit ayetleri
- c) Müşriklerin ve inkârcıların batıl söz ve akidelerini gündeme taşıyan ayetler
- d) Tehdit ve ibret ifade eden sözler

4. Aşağıdakilerden hangisi *hafd-ı savt* başlığı altında değerlendirilir?

- a) Dua, niyaz ve pişmanlıklar
- b) İbarenin hak ve hakikati beyan etmesi
- c) İlâhî emir ve yasakların ifade edildiği ayetler
- d) Müjde, mükâfat ve rahmet içeren ayetler

5. Aşağıdaki ayetlerden hangisi *ses vurgusu* kategorisinde değerlendirilemez?

- a) لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ
- b) ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ
- c) فَاعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
- d) يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ

İKİNCİ HAFTA

ÜNİTE II: UYGULAMA

KONULAR:

-YÜZÜNE OKUMA (Kur'ân-ı Kerim'i Karşılıklı Okuyarak Tecvid Konularını Usulüne Uygun Olarak Tatbik Etmek)

-5. CÜZÜN SON 10 SAYFASI

-EZBER: *YASİN SURESİ I*

ÜÇÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE III: KUR'ÂN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ: TARİHSEL SÜREÇ VE YÖNTEM

KONULAR

1. Kur'ân Eğitim-Öğretiminin Mahiyeti ve Önemi
2. Kur'ân Eğitim-Öğretiminin Tarihsel Süreci
3. Kur'ân Öğretiminde Yöntem ve Teknikler
4. Yüzünden Kur'ân Okuma
5. Kur'ân'ı Ezberleme/Hafızlık

AMAÇLAR

1. Kur'ân eğitim-öğretiminin önemini kavramak
2. İlk dönemlerde Kur'ân eğitim öğretiminin işleyiş tarzını öğrenmek
4. Kur'ân eğitim öğretiminin tarihsel seyrini kavramak
5. Kur'ân eğitim öğretiminde uygulanan yöntemleri öğrenmek
6. Yüzünden okuma ve ezber tekniklerini bilmek

HAZIRLIK SORULARI

1. Kur'ân eğitimi deyince ne anlıyoruz, araştırınız?
2. Kur'ân öğretiminde takip edilmesi gereken bazı ilkelerin, öğrenmeye nasıl bir etkisi olabilir?
3. Yüzüne okuma ile ezberden okuma arasında ne farklar olabilir, tartışınız?
4. Hafız denince İslam tarihinden aklınıza kimler geliyor?
5. Ezberleme teknikleri neler olabilir, tartışınız?

KUR'ÂN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ

Giriş

İlk dönemden yani Kur'ân'ın inzal sürecinin başlamasından itibaren Müslümanlar gerek bireysel ve gerekse toplumsal yaşantılarını Kur'ânî ilke ve prensiplere göre düzenlemeye başlamışlardır. Bu ilke ve prensipler çerçevesinde oluşan İslam kültürünün sonraki nesillere aktarılması ve günümüze kadar aynı dinamizmle taşınması ilk dönemden başlayan ve hiçbir dönemde de hızını kaybetmeyen Kur'ân eğitim öğretimi sayesinde olmuştur. Çünkü bu kültürün temel referansı olan Kur'ân'a göre bir birey ve toplum oluşturma, farklı etnik ve kültürlere mensup insanları bir arada tutma, aynı duygu ve düşünce etrafında toplama ancak onu doğru okumak ve anlamakla hayat bulmuştur.

İslam ümmeti Kur'ân'ın yeni nesiller tarafından okunup ezberlenmesi için çok sayıda eğitim kurumu inşa etmiş, bu kurumların faaliyetlerini her şart ve zeminde desteklemeyi bir görev addetmiştir.

1. Kur'ân Eğitim Öğretiminin Önemi ve Mahiyeti

Okuma, anlama ve uygulama şeklindeki Kur'ân okuma birbiri içine giydirilmiş üç farklı boyutu için Kur'ân “kırâat”, “tilâvet” ve “terfîl” anahtar terimlerini kullanmaktadır. Bu kavramların semantik anlamları hem kutsal metnin orijinal telaffuzuna, hem fonetik yapısına, hem okunma kurallarına dikkat ederek okumaya, hem de ilahî menşeyini düşünerek saygı ve de ibadet bilinci ile anlayarak okumayı ön plana çıkarmaktadır.

Kur'ân, “Yaratan Rabbinin adıyla oku/ اقرا باسم ربك الذي خلق” ayetinde de belirtildiği gibi inzale oku emriyle başlamıştır ve okunan kutsal metin anlamında “Kur'ân” ismi kendisine verilmiş ve okuma ve okutma hususuna vurgu yapılmıştır. İslam eğitim geleneğinde Kur'ân hem tilâvetiyle ibadet olunan bir metin, hem de talim ve tecvidiyle öğrenilmesi ve ezberlenmesi gereken bir kitap olarak öğretimin en ön sıralarında yer almıştır.

Âlimler, Kur'ân eğitim ve öğretiminin farz-ı kifaye olduğunu, Kur'ân'ın ezberlenmesinin ise İslam ümmeti üzerine vacip olduğunu ifade etmişler.

Kur'ân okuma öncelikli olarak Kur'ân metninin belirli kurallar çerçevesinde okunabilmesi olarak anlaşılmıştır. Söz konusu kuralların menbaı Allah Rasûlü, bir taraftan tebliğ vazifesini yerine getirirken, diğer taraftan da sahabelisini Kur'ân okumaya ve ezberlemeye teşvik ediyordu. Bu minvalde ele alınabilecek bir ayet meali şöyledir:

“Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler”. (Fâtır Sûresi 35/29).

Yine bir başka ayette yüce Allah: *“Kendilerine kitap verilenler o kitabı hakkıyla tilavet ederler”*. (Bakara, 2/121) diye buyurur.

Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu rivayet edilir:

“Kur’ân-ı Kerim’den tek bir harf okuyana bile sevap vardır. Her hasene on misliyle değerlendirilir. Ben 'Elif Lâm Mîm' bir harf demiyorum. Aksine 'Elif' bir harf, 'Lâm' bir harf, 'Mîm' de bir harftir.” (Tirmizî, Sevabü'l-Kur’ân)

Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber’in şöyle dediğini nakleder:

“Ancak iki şeye hased edilir: Allah bir kişiye kitap vermiş gece boyunca onunla meşgul oluyor; diğeri de Allah’ın kendisine verdiği malı gece gündüz O’nun yolunda harcıyor”. (Buharî, “Fedailü'l-Kur’ân”)

Başka bir hadiste Efendimiz: *“Sizin en hayırlınız, Kur’ân’ı öğrenen ve öğretenidir”*. (Buharî, “Fedailü'l-Kur’ân”) buyurarak, yeni fethedilen yerlere gönderdiği valileri aynı zamanda bir Kur’ân öğretmeni olarak da tayin ediyor ve gittikleri yerlerde insanlara Kur’ân’ı ve İslam’la ilgili bilgileri öğretmelerini istiyordu. Bu uygulamalar neticesinde Mekke ve Medine dışında Kur’ân eğitim merkezleri açılmaya başlamış oldu. Neticede, Rasûlullah’tan günümüze kadar bütün Müslümanlar Kur’ân’ı öğrenmeyi ve öğretmeyi en önemli vecibelerden biri olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı, daha Rasûlullah döneminden başlayarak Kur’ân eğitim ve öğretim merkezleri oluşturmuşlardır.

Sahabe ve tabiîn, Kur’ân eğitimine bu kadar önem verip hassas davranmalarının temel iki nedeni vardır. Birincisi, onun anlamını kavrama, ondan hüküm çıkarma ve hayata uygulama yani amel etme sorumluluğudur. İkincisi ise, onu ibadet maksadıyla okuyup lafızlarını muhafaza etmektir. Referansları ayet ve hadisler olan bu iki temel neden Kur’ân öğretiminin günümüze kadar hız kaybetmeden gelişerek devam etmesinin itici gücü olmuştur.

Görüldüğü üzere yukarıda aktardığımız ayet ve hadisler gösteriyor ki, Yüce Allah ve Hz. Peygamber, Kur’ân eğitim öğretimine çok önem vermiş ve hayatı boyunca Kur’ân okuyanları ve okutanları el üstünde tutmuş, teşvik etmiş ve desteklemiştir. Bununla da kalmayıp Müslümanların bu konuya gereken önemi ve hassasiyeti göstermelerini emir buyurmuştur.

Kur’ân eğitim öğretiminin mahiyetini, kapsamını ise temelde üç ana husus oluşturmaktadır. Bunlar yüzünden okuma, tashih-i huruf ve ezberlemedir. Bu konulara ileride değinilecektir.

2. Kur'ân Eğitim Öğretiminin Tarihsel Süreci

Peygamber olarak görevlendirildikten sonra Hz. Peygamber, tedricen gelen vahiyleri Cebrâil'in vasıtasıyla zihninde hazır buluyordu; bir anlamda her gelen metni öncelikle Hz. Peygamber, ezberine alıyordu. Hatta gelen vahiy çoğaldıkça, Peygamber ile Cebrâil arasında arz ve sema usûlüyle, Hz. Peygamberin hıfzı da sürekli pekiştiriliyordu. Son “arza”da ise, bütün Kur'ân'ın karşılıklı okunup dinlendiği bilinmektedir.

Hz. Peygamber'in nazil olan ayetleri vahiy kâtiplerine yazdırması, yazılanları kontrol etmesi ve sahabeye okuması gibi hususlar onun muallimlik yönüne işaret etmektedir. Onun Kur'ân öğretme metodunda yazı, müşafehe ve ezber usulleri dikkat çekmektedir. Bu yöntemin gereği olarak önce, vahyedilen ayetler deri parçaları, kürek kemikleri, hurma dalları gibi malzemelere yazılır, Hz. Rasulü Allah bunları kontrol eder, varsa hataları tashih ederdi. Hz. Cebrail'in, Hz. Peygamber'e ayetlerin nasıl okunacağını öğretmesi, aynı şekilde onun da sahabilere aktarması, söz konusu metodun müşafehe ve ezber yönünü göstermektedir. Özellikle Hz. Peygamber ile Hz. Cebrail, Ramazan ayına mahsus olarak, o güne kadar indirilen ayetleri başından sonuna kadar karşılıklı okurlardı. Arza muaraza denilen bu uygulama, Hz. Peygamber'in vefat ettiği yıl iki kez gerçekleşmiş, Kur'ân ve kıraat tarihinde çok önemli yer tutan bu son arzaya da “arza-i ahire” ismi verilmiştir. Müslümanların ramazan aylarında gerçekleştirdikleri mukabele uygulamasının temelinde “arza” sistemi yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı okuma keyfiyetine dair rivayetler, bu hususta bizlere önemli ipuçları vermektedir. Buna göre Kur'ân harflerini tane tane okuması, medlere riayet etmesi, tilavete istiaze ile başlaması, meselenin keyfiyetine dair bilgiler vermektedir. Tilavet ettiği ayetlerin sonunda durması vakıf-ibtida meselesine dikkatleri çekmektedir. “Bismillah” lafzındaki “lâm” harfini; “rahman” kelimesindeki “mim” harfini uzatarak okuması da med harflerini uzatarak okuduğunu göstermektedir.

Rasulü Allah, Kur'ân'ın üzerinde düşünerek yani tertil ile okunmasını öğütlemiş, kısa zamanda hatmetmeyi hoş karşılamamıştır. Daha fazlasını yapabileceğini söyleyen Abdullah b. Amr'a yedi günden daha az bir sürede Kur'ân'ı hatmetmemesi gerektiğini buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in Kur'ân eğitimine özgü fem-i muhsine yaptığı vurgu da dikkati çeken bir başka husustur. Bu bağlamda “Kur'ân'ı şu dört kişiden alın/öğrenin! Bu kimseler Abdullah b. Mes'ud, Übeyy b. Ka'b, Muaz b. Cebel ve Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim'dir.” (Buhari, Fezailü'l-Kur'ân, 8.) hadisi oldukça önem arz etmektedir.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra da, Halifeler döneminde, Emeviler, Abbasiler ve ondan sonra kurulan bütün İslâm devletlerinde Kur'ân eğitim ve öğretimi kesintisiz devam etmiştir. Kur'ân öğretimi için en temel ve değişmez mekânların başında mescit ve camiler gelmekle birlikte, zamanla müstakilen Kur'ân eğitim merkezleri de çoğalarak yaygınlaşmıştır. Müstakil Kur'ân eğitim merkezlerinin adı Eyyübiler döneminde; Dâru'l-Kur'ân iken, Selçuklular döneminde, Dâru'l-Huffâz olmuştur.

Osmanlılar döneminde ise bu eğitim öğretim daha sistematik yapılmaya başlanmıştır. İlk olarak Sıbyan mekteplerinde Kur'ân okuma öğretilir, daha sonra ise bir üst seviyedeki Daru'l-Kurra'ya gönderilerek orada Kur'ân'ın tamamı ezberletilirdi. Bu süreci başarı ile tamamlayanlar, bu alanda uzmanlaşmak amacıyla akademi diye nitelendirilen yüksek seviyedeki bölüme geçerek ileri seviyede kıraat ve tecvid eğitimi alırlardı. Osmanlılarda ilk Daru'l-Kurra, Bursa Ulu Cami'nin yanında yer alan ve kıraat alanında önemli bir âlim olan İbn Cezeri'nin hocalık yaptığı Daru'l-Kurra'dır. Bu dönemden sonra Anadolu'da da bu kuruluşlar hızla yayılarak devletin dört bir yanında Kur'ân eğitim öğretimine hizmet etmişlerdir. Bu kurumlar Türkiye'deki eğitim öğretim sisteminin değişimine kadar bu şekilde devam etmiştir. Günümüzde de bu eğitim öğretim, cami ve Kur'ân Kursları yanında İmam-hatip liseleri ve İlahiyat fakültelerinde sürdürülmektedir.

3. Kur'ân Öğretiminde Yöntem ve Teknikler

Her disiplinin kendine ait bir metodolojisi olduğu gibi Kur'ân ve kıraat alanının da kendine özgü yöntemi vardır. Kur'ân eğitim öğretimi bir takım ilke ve prensiplere bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Kur'ân öğretimi insanın hem duygu hem de düşünce dünyasına hitap edebilmelidir. İnsan yaşamında duygu, düşünce ve eylem birbirinden kopuk değildir. Bunlar, genel olarak eğitim öğretim anında dikkat edilmesi gereken ilkelerdir. Zira eğitim öğretimin ana unsurları olan hoca, talebe ve bu programı uygulamaya koyan yöneticilerle alakalı da takip edilmesi gereken prensipler söz konusudur. Kur'ân eğitim öğretiminin ana gövdesini oluşturan bu prensipleri maddeler halinde ele almaya çalışalım.

3.1. Arz/Sunma: Arz, terim olarak mukabele etmek, muhataba bir bilgiyi sunmak anlamlarına gelir. Biri sunar, diğeri dinler veya kitaptan takip eder.

Hız. Peygamber zamanından beri bu uygulama Kur'ân eğitim ve öğretiminde kullanılmıştır. İlk dönemlerde daha çok sahabenin Hız. Peygamber'e dinletmesine arz denirken, sonraki dönemlerde bir eğitim ve öğretim modeli olarak öğrencinin hocasına dersini dinletmesini ifade eden bir terim olarak yerleşmiştir. Esasen arza, Hız. Peygamber'in Kur'ân metnini

kontrol, tespit ve muhafaza için uyguladığı bir yöntemdir. Hz. Peygamber, kendisine inen vahiyleri Allah'ın emrettiği şekilde insanlara ağır ağır okuyor ve her sene mevcut miktarı Cibrîl-i Emin'e arz ediyordu.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Peygamber'in vefat ettiği yıl iki kez gerçekleşen ve Kur'ân ve kıraat tarihinde çok önemli yer tutan bu son arzaya da “arza-i ahire” ismi verilmiştir. Müslümanların ramazan aylarında gerçekleştirdikleri mukabele uygulamasının temelinde “arza” sistemi yer almaktadır.

3.2. Sema/İşitsellik: Sema, işitmek ve dinlemek anlamlarına gelmektedir. Hz. Peygamberin de bizzat uyguladığı bir yöntemdir. Hoca okur, öğrenci dinler. Kur'ân'ın da doğru okunmasında en önemli ilkelerden biridir. Zira Kur'ân'ın doğru ve sağlam okunmasında harflerin doğru seslendirilmesi çok önemlidir. Bu nedenle öğrenci, derste etrafla ilişkisini tamamen koparıp hocasını dinlemesi gerekmektedir ki, doğru algılama ve uygulama için bu şarttır. Dinleme sadece ders esnasında hocayı dinleyip tekrar etmekle sınırlı kalmamalıdır. Öğrenci, modern çağın getirdiği tüm teknolojik imkânları kullanarak fırsat bulduğu her yerde bu dinlemeyi gerçekleştirmelidir. Zira bu uygulama harflerin doğru seslerinin yerleşmesini sağlayacaktır.

Esasen kavramsal çerçevede baktığımızda her iki kavram da hoca ve öğrenci merkezlidir. Arz'da öğrencinin hocasına dersini dinletmesi esas alınırken, semâ'da ise öğrencinin hocasını dinlemesi esastır.

3.3. Müşafehe: Genel olarak eğitim öğretimin iki temel yönteminden biri olan semâ' uygulamasına çok yakın anlamda kullanılmıştır. Ancak tecvit ve kıraat ilminin teorik bilgilerinin hocanın izahıyla anlaşılabilirdiği bir uygulama olarak ele alındığı da bilinmektedir. Meseleye bu açıdan bakıldığında söz konusu usulün Kur'ân ve kıraat eğitim-öğretiminde ne kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Çünkü Kur'ân ve kıraat öğretimi kitaptan öğrenilebilecek bir alan değildir. “Kur'ân fem-i muhsinden öğrenilir” sözü bu gerçeğe vurgu yapmaktadır. Yani Kur'ân, onu doğru ve güzel okuyanlardan öğrenilir.

3.4. Koro Çalışması: Kur'ân öğretiminde koro çalışmasının özel bir yeri vardır. Koro çalışması, öğrencileri aktif olarak derse katan ve öğretmenden doğru okuyuşu defalarca yapmasını sağlayan bir sistemdir. Bu sayede her öğrenci okumaya iştirak eder. Katılım nedeniyle öğrencilerdeki okuyamama heyecanı her geçen gün daha da azalır. Öğrencide kendine güven oluşur.

3.5. Harf Talimi: Kur'ân kelimelerini oluşturan harflerin doğru telaffuzu düzgün bir kıraat için çok önemlidir. Harflerin yanlış telaffuz etmek, anlamın değişmesine sebep olur. Hâlbuki kelâm-ı ilâhînin indirildiği gibi okunması gerekir. Kur'ân öğretiminde sık sık başvurulması gereken metotlardan biri de harf talimi yapmaktır. “Tashih-i Hurûf” çalışması olarak adlandırılan bu çalışmada aslolan Kur'ân harflerini telaffuz ederken Mehâric-i Hurûf veya Sıfât-ı Hurûfa uygun olarak okumaktır. Bunları doğru telaffuz etmek için de harf talimi esastır.

3.6. Tecvid Öğretiminde Teori ve Pratik Birlikteliği: Tecvid, Kur'ân-ı Kerim'i kurallarına uygun olarak doğru ve güzel okumayı öğreten bir ilimdir. Bu yönüyle hem nazariyatı hem de tatbikâtı içermektedir. Medlerin ölçüsü, gunne ve idgamların miktarı ve yapılışı teorik bilgilerin verilmesi yanı sıra uygulama ile de gösterilmelidir. Kur'ân öğretiminde bu dengeye riayet edilmeli her bir tecvid kuralı için olabildiğince fazla örnek verilerek okunuşu gösterilmelidir. Aynı kuralın tarifî ve uygulanışı öğrenci tarafından tekrar edilmelidir.

4. Yüzünden Kur'ân Okuma

Kur'ân'ı yüzünden okuma, bu dersin ana temelidir ve değerlendirmede baraj olarak düşünülmelidir. Yüzünden okumada kısa zamanda doğru ilerleme sağlamak hocanın uygulayacağı yöntemlere bağlıdır. Bu nedenle öğreticilerin uygulayacakları yöntemlerde süreci doğru yönlendirmeleri gerekmektedir.

Bu bölümde hoca çok okuyacak öğrenci de çok tekrar edecektir. Koro okuyuşuyla çalışılırken bazen aynı kelimelerin okunuşunu tek tek de dinlemek gerekir. Bu seviyede öğretim yapılırken tam bir sayfayı değil de birkaç satırı defalarca okutarak, okumayı geliştirmek öncelikli hedef olmalıdır. Bu süreçte yapılabilecek önemli uygulamalar şöyledir:

1. Kur'ân-ı Kerîm okumaya geçen öğrencilere Kur'ân'ın ilk sayfalarından satır satır yüzüne okuma çalışmaları yaptırılır.

2. Azâmî üç satırı, kelime kelime veya birkaç kelime halinde koro okuyuşu ile talim usulüyle okutulur.

3. Öğrencilerin aynı satırları yaklaşık 15-20 defa okumalarını sağlar.

4. Birkaç sayfa bitinceye kadar aynı metot uygulanır. Öğrenciler belirli bir seri okuyuşa ulaştıkları tespit edildikten sonra “üç satır” sınırı beş satıra çıkarılır ve aynı metotla devam edilir.

5. Daha sonra öğrencinin durumuna göre yarım sayfaya geçilebilir. Yarım sayfayı çok okuma metodu öğrencinin okuma hızına göre bir müddet devam ettirilir.

6. Yarım sayfayı güzel okuyan öğrenci artık bir sayfaya geçirilir. Koro okuyuşu ile çalıştırılıp öğrencilerin ders dışı en az on defa okuyarak derse gelmeleri sağlanır.

7. Med, idğam vs. gibi konuları kendi içinde kategorize etmek ve şemalarla anlatmak yerinde olur.

8. Anlatılan konunun hemen akabinde günün dersi olan ayetlerden uygulama yaparak konunun daha iyi anlaşılmasını ve kalıcı olmasını sağlamak...

9. Belirli bir seviyeden sonra sayfa artırımına gitmek ve öğrencinin tecvid kaidelerine uyarak seri okumaya teşvik etmek...

5. Kur’ân’ı Ezberleme / Hafızlık

İlk dönemden itibaren Kur’ân’ın tespitinde ve muhafazasında iki yöntem vardır. Bunlardan biri kitabet/yazı diğeri de hıfz/ezberlemedir. Peygamber Efendimiz hayatta iken sahabilerin çoğu Kur’ân-ı Kerim’i ya tamamen veya bir kısmını ezberlemiş durumdaydılar. Sahabiler içinde hâfız olanların sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı olaylar sebebiyle sahabiler arasında çok sayıda hâfız olduğu anlaşılmaktadır. Meselâ hicretin 4. yılında meydana gelen Bi’rü Maûne Vak’asında 70 kadar hâfız sahabinin, Hicretin 12. yılında ise Yemame Savaşında bazı kaynaklara göre, 70 sahabinin şehit olduğu bildirilmektedir.

Buradan şunu anlıyoruz, ezberlemenin Kur’ân eğitiminde özel bir yeri vardır. Kur’ân hafızlığı tamamen ezbere dayanır. Namazlarımızda okuduğumuz sure, ayet ve duaları ezberden okuruz. Her müslümanın namaz kılacak kadar Kur’ân’dan bir bölümü ezberlemesi ve namazda okuması gerekir. Ezber kabiliyeti çok iyi olanlar ve onu kullanmayı bilenler Kur’ân kıraatinde daha başarılı olabilmektedir. Kur’ân ezberinde / ezberletilmesinde başarılı olmak için ezberleme yöntemlerini iyi bilmek, uygulamak, koro okuyuşunu çok uygulamak ve öğrencinin ezber okuyuşlarını itina ile dinleyerek hatalarını tashih etmek gerekir.

Sürecin ilerlemesi ve teknik olarak yazı malzemelerinin gelişmesine rağmen yukarıda değindiğimiz ikinci yöntem olan ezberleme işi toplum içindeki değerini kaybetmeden devam etmiştir. Bunun nedeni Hz. Peygamberin Kur'ân'ın tamamının ezberlenmesi ile alakalı övücü ifadelerdi ve müjdelidir. Bu övgüler sonraki nesillerde de makes bulmuş ve Müslümanlar Kur'ân'ın ezberlenmesine ayrı bir önem vermişlerdir.

Hz. Rasulallah, hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde Kur'ân'a olan ilgileri taze tutmak maksadıyla Kur'ân öğrenme ve öğretmenin faziletiyle alakalı birçok hadis buyurmuştur. Hafızlık hususunda Hz. Rasulallah'ın teşvikleri de elbette dikkate değerdir. 'Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir.' *'Ümmetimin en şereflipleri Kur'ân'ı ezberleyenlerdir'*. şeklinde örneklerini çoğaltabileceğimiz hadisler ve O'nun hayatındaki uygulamalar hafızlığın üstünlüğü hakkında tatmin edici örneklerdir.

Hafızlık ile ilgili bu kısa bilgilerden sonra şimdi de Kur'ân-ı Kerim'i ezber sürecinin çeşitli etkinliklerle nasıl sürdürülebileceğini göreceğiz:

1. Ezberlenecek sure veya bölümler sınıfta hoca tarafından birkaç defa okunur. Okunan bölümlerde tecvit kuralı gereği uzatılan (medli) ve tutulan (İhfa-idgam, iklab) olan yerleri kurşun kalemle işaretlenir.

2. Ezberlenecek bölüm öğrencilere koro çalışmasıyla doğru bir şekilde öğretilir. Bu tür bir çalışmayla öğrencilerin derse katılımlarının sürekliliği sağlanabileceği gibi ezberlerin de en az hata payıyla ders içinde yapılması mümkün olacaktır. Koro çalışmasıyla Kur'ân öğretiminde çok önemli bir yeri olan kulağa hitap, üst düzeyde gerçekleşmiş ve sûrelerin-duaların büyük bir bölümünün ezberlenmesine katkıda bulunmuş olacaktır.

3. Koro okuyuşu sırasında öğretmen, okunan kelimeleri veya kısa bölümleri öğrencilere tek tek ya da grup olarak tekrar ettirir. Böylece öğretmenimiz, onların kavrayış düzeyini ve düzgün okuyup okuyamadıklarını kontrol eder.

4. Koro okuyuşu sonunda ayet ayet veya ezberletilecek bölümün tamamı bazı öğrencilere okutulur. Sonra da öğrencilerin çalışılan bu yeri belirlenen bir tarihe kadar ezberlemeleri istenir.

5. Dua ve surelerin ezberletilmesinde uygun şartlarda şöyle bir yöntem de kullanılabilir. Ezberlenecek dua veya kısa sure tahtaya yazılır. Dört-beş defa koro çalışmasıyla birlikte

okunur. Sonra da baştan, sondan ya da aralardan kelimeler silinerek öğrencilerin koro okuyuşu yapmaları istenir. Böylece daha dersteyken ezberlemelerine zemin hazırlanmış olur.

6. Ezberletirken sınıf içi etkinlik olarak bir başka yöntem de şöyledir: Öğrenciler birkaç gruba ayrılır. Varsa her gruba ezberlenecek sûreyi ya da duayı iyi bilen bir öğrenci yerleştirilir. Sınıf içerisinde bir zaman verilerek öğrencilerden ezber çalışmaları istenir.

7. Öğrenciler ezberlerini saf ve duru bir zihinle, sakin bir mekânda, önce ayet ayet ezberlemeli sonra da birleştirerek bir bütün halinde ezbere okumaya çalışmalıdır. Ezberledikten sonra da en az on defa ezberden okuyarak ezberlerini pekiştirmeleri tavsiye edilir.

8. Ezberlenen bölümü öğretmen dinlerken öğrencinin hatalı okuduğu yerleri onun mushafında veya (önceden çalışma kâğıdına ya da defterine yazmışsa) yazılı bir metinde işaretler ve bu hatalarını düzeltmesini ister.

9. Ezberlenecek sure veya bölümlerin daha düzgün öğrenilmesi için öğrenciler tarafından çalışma kâğıdına anlamlarıyla beraber yazılması ve kelimelerin altında var olan tecvitlerin gösterilmesinin istenmesi güzel olur. Bu arada bir konuyu da hatırlatmakta fayda vardır. Öğrencilerin ezberlerini, tercih ettikleri tek bir kitaptan veya mushaftan yapmaları tavsiye edilir. Farklı yazı hatları ve mushaflar zihin dağınıklığına sebep olabilir.

10. Öğrencilerin durumuna göre namaz surelerinin mealleri ezberletilebilir.

11. Ezber yaparken hafif sesli okumaya özen gösterilir. Sesli çalışıldığında kulaklardan da yardım alınmış olur. Böylece ezberleme sürecine daha çok duyu organlarının desteği sağlanmış olacaktır.

Ezberleme yöntemi olarak da klasik olarak uygulanan şu teknik tavsiye edilebilir:

- Yüzüne okuma işlemi tamamlandıktan sonra, ezberlenecek bölümden önce birinci ayet ezberlenir ve en az üç defa ezbere tekrar edilir. (Uzun olan ayetlerde vakıf işaretleri dikkate alınır.)

- İkinci ayet ezberlenir ve üç defa tekrar edilir. Ardından ezberlenen bu iki ayet üç defa tekrar edilir.

• Sonra da sıradaki ayet ezberlenir ve üç defa tekrar edilir. Ezberlenen üç ayet birlikte tekrar edilir. Aynı metot ezberlenecek bölüm bitirilinceye kadar uygulanır.

ÖZET

Kur'ân eğitim öğretimi, vahyin inzaliyle birlikte başlamıştır. Ayet ve hadislerle desteklenen bu programa Hz. Peygamber uygulamalarıyla çok önem vermiş, okuyanları, okutanları ve ezberleyenleri teşvik etmiş, taltif etmiş ve gereken önemin verilmesini emretmiştir. Bu nedenle tarih boyunca Müslümanlar Kur'ân eğitimine önem ve değer vermişlerdir. İlk önce mescid ve özel bir takım mekânlarda yürütülen bu program daha sonraları kurumsal bir yapıya kavuşmuş ve devletlerin resmi eğitim politikaları çerçevesinde ele alınarak “*Dârulkurrâ, Dârulhuffâz, Dârulkur'ân*” gibi müesseselerde gerçekleştirilmiştir. Bu kurumlar değişik isimlerle günümüze kadar bu eğitim öğretim sürecini kesintisiz devam ettirmişlerdir.

Kur'ân eğitim öğretiminin başarılı olabilmesi için bir takım ilkelerin uygulanması gerekmektedir. Öncelikle bu eğitimin yüz yüze yapılması ön şarttır. Zira Kur'ân netice itibariyle başka bir dile ait harflerden oluşmaktadır. Bu harflerin öğrenimi de ancak o harflerin seslendirilmesini doğru yapan, uygulayan birinden öğrenilir. Aslında “Kur'ân'ı ve kıraatı fem-i muhsinden alın” sözü, bu hususu veciz bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle Kur'ân öğretiminde peygamberi metot, zaman eskise de eskimeyen bir metottur. O da, sema ve arz metotlarıdır. Talebenin hocayı dinlemesi ve sonrada talebenin dinlediğini hocaya arzetmesi, tekrarlamaıdır. Bu iki metodun dışındaki yöntemler, bu iki temel yönteme bağlı uygulanan ikincil yöntemlerdir. İşitsel ve görsel teknolojinin kullanımı da bu ikincil yöntemlerdendir. Zira Kur'ân öğretiminin daha sağlam olması için kullanılan destekleyici programlardır.

Müslümanlar Kur'ân'ı korumakla yükümlüdürler. Onun en sağlam koruma yollarından biri de ezberlenmesidir. Bunun için hem Hz. Peygamber hem de sahabe Kur'ân'ın ezberlenmesi konusu üzerinde özenle durmuş ve onu ezberleyenlere ayrı bir önem vermişlerdir. Hafızlık Hz. Peygamber döneminde başlayarak kesintisiz bir şekilde günümüze kadar gelmiştir. Hafızlık tarihi süreç içerisinde Kur'ân eğitim öğretiminin ayrılmaz bir parçası olmuş ve bu program için özel mekânlar oluşturulmuştur. Bununla da yetinilmemiş Kur'ân'ın farklı okuma biçimleri olan kıraat ilmi de bu vesileyle nesilden nesile aktarılmıştır. Kur'ân hafızı ve kıraatı ile toplumda temayüz edenler, vakarını koruyanlar toplum içinde her zaman ilgiye, saygıya layık olan insanlardır.

DEĞERLENDİRME SORULAR

1. Aşağıdakilerden hangisi “semâ” kavramı içerisinde değerlendirilir?

- a) Hocanın öğrencisini dinlemesi
- b) Sadece öğrenci merkezlidir
- c) Öğrencinin hocasını dinlemesi
- d) Sadece hoca merkezlidir

2. Sahabe ve tabiîn, Kur’ân eğitimine çokça önem verip hassas davranmalarının temel iki nedeni vardır. Aşağıdaki hangi seçenekte bu bilgiler doğru olarak verilmiştir?

- a) Onunla muallimlik yapmak / Yüzüne okumayı güçlendirmek
- b) Zihin dağınıklığını önlemek / Vahyin özünü yakalamak
- c) Doğru telaffuz etmek / Ezberlediklerini unutmamak
- d) Kur’ân’ın anlamını kavramak ve amel etme sorumluluğu / İbadet maksadıyla okumak

3. “Kur’ân fem-i muhsinden öğrenilir” sözü hangi kavramla daha çok bağlantılıdır?

- a) Müşafehe
- b) Semâ’
- c) Arz
- d) Harf talimi

4. Aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

- a) Kur’ân-ı Kerim’i kurallarına uygun olarak doğru ve güzel okumayı öğreten bir ilimdir.
- b) Kur’ân öğretme metodunda yazı, müşafehe ve ezber usulleri Hz. Peygamber’den sonra oluştu.
- c) Kur’ân’ın tespit ve muhafazasında iki yöntem vardır. Bunlardan biri kitabet, diğeri de hıfz’dır.
- d) Kur’ân öğretimi insanın hem duygu hem de düşünce dünyasına hitap edebilmelidir.

5. Aşağıdaki olaylardan hangisinde 70 kadar hafız sahabi şehit olmuştur?

- a) Tebük Seferi
- b) Uhud Harbi
- c) Bi’r-i Maûne vakası
- d) Hayber Fethi

DÖRDÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE IV: UYGULAMA

KONULAR:

-YÜZÜNE OKUMA (Kur'ân-ı Kerim'i Karşılıklı Okuyarak Tecvid Konularını Usulüne Uygun Olarak Tatbik Etmek)

-6. CÜZÜN İLK 10 SAYFASI

-EZBER: *YASİN SURESİ* II

BEŞİNCİ HAFTA

ÜNİTE V: KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ I

KONULAR

1. Kıraat Kelimesinin Sözlük ve İstilah Anlamları
 - 1.1. Sözlükte Kıraat
 - 1.2. İstilahta Kıraat
 - 1.3. Kıraat İlminin Faydası
2. Kıraat İlminin Ortaya Çıkışı- Tarihi Gelişimi
 - 2.1. Hz. Peygamber Dönemi
 - 2.2. Sahabe Dönemi

AMAÇLAR

1. Kıraat anlamını, içeriğini ve amacını açıklayabilmek
2. Kıraat tarihini genel hatlarıyla öğrenmek
3. Kıraatlerin Hz. Peygamber döneminden tabiîn dönemine kadar geçirdiği evreleri kavramak
4. Kıraatlerin çeşitlerini öğrenmek ve bu sayede sahihi sakiminden ayırt edebilmek
5. Kıraat ilminin faydalarını öğrenmek ve doğru okuma yeteneğini kazanabilmek

HAZIRLIK SORULARI

1. Kıraat deyince ne anlıyorsunuz, araştırınız?
2. ‘Yedi harf’in Kur’ân’ın okunuşuna ne gibi bir etkisi olmuş olabilir?
3. Kıraatler arasındaki farklar neler olabilir, tartışınız?
4. Farklı okuyuşların hedefi sizce neler olabilir, araştırınız?

KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ (I)

Giriş

Müslümanların, dinine ve özellikle Kur'ân'a karşı bir takım sorumlulukları vardır. Bu sorumluluktan biri de şüphesiz onun korunmasıdır. Bu koruma görevinin başında da metin olarak onu muhafaza etmek gelir. Zira Kur'ân hem lafız hem de mana olarak ilahî bir kitaptır. Metnin korunmasının yollarından biri de yanlışsız okumaktır. Çünkü Kur'ân'ın nasıl okunacağını da bizzat kendisi belirtmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in lafzı ve manası, harfleri ve kelimeleri, okunuş açısından tüm yanlışlara karşı korunmuştur.

Kıraatlerin kaynağı konusu, Kur'ân tarihinde ihtilafli ve buğulu bir zeminde yer alır. Konunun net ve berrak olmayışının nedeni, kıraatlerin kaynağı olarak gösterilen yedi harf meselesidir. Çünkü bu olgudan kastedilen şey net bir biçimde izah edilmekten uzak kalmıştır. Kapsadığı bu kapalılık ve bulanıklık sebebiyle bazı âlimler yedi harfi “müteşabih” ve “müshkil” kategorisinde bile değerlendirmişlerdir. Kıraatlerin ortaya çıkışı ve gelişme evrelerini anlatmaya başlamadan evvel kelime olarak “kıraat”in sözlük ve terim anlamlarına bir göz atalım.

1. Kıraat Kelimesinin Sözlük ve İstilah Anlamları

1.1. Sözlükte Kıraat

Kıraat (قراءة) kelimesi Arap dilinde kök fiilinden türemiş bir isimdir. (K-R-E) kök itibarıyla sözlükte “okumak, tilavet etmek, telaffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilavet etme” anlamında isimdir. Ancak bu kökün okumak veya tilâvet etmek anlamındaki kullanımının Kur'ân'ın nüzulünden önce yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Kıraat, fiilinden semaî mastar; sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okumak, tilâvet etmek anlamında isim olarak gelir. Aynı fiilin diğer bir semaî mastarı olan “kur'ân” kelimesi sözlükte ve Kur'ân'ın kullanımında “kıraat” ile eş anlamlıdır. Kıraat (قراءة) kökünden türeyen Kur'ân kelimesi, şu ayette (إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ) “Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir” okumak anlamında kullanılmıştır.

1.2. İstilahta Kıraat

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) kıraat ilmi tanımını literal anlamda şöyle yapmaktadır: “Kur'ân kelimelerinin nasıl okunacağını ve onu nakledenlere isnad ederek (dayandırarak) bu kelimeler üzerindeki farklı şekilde okuyuşları konu edinen bir ilimdir.” Râgıb el-İsfehânî'ye (ö. 502/1108) ait tanım ise şöyledir: “Tertilde harflerin ve kelimelerin birbirine eklenmesidir.”

1.3. Kıraat İlminin Faydası

Kıraat İlminin faydası pek çoktur. Bu faydaları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

a- Kur'ân lafızları telaffuz edilirken onları hata, tağyir ve tahriften korumak

b- Kıraat İmamlarından her birinin okuyuş şeklini bilmek

c- Kıraat vecihlerini birbirinden ayırt edebilmek

d- Kur'ân-ı Kerimin tilavet şeklini öğrenmek

e- Hukukî hükümler için kaynak teşkil eden bazı âyetlerden hüküm istinbât edilirken veya mücmel/kapalı bir âyet beyan edilirken kırâat farklılıkları, gerek hükümde gerekse beyanda etkili olmak

f- Kırâat vecihleri ile, âyetteki bir takım yanlış anlamaları ve şüpheleri ortadan kaldırmak

g- Hangi kıraatın tercih edildiğini/edilebildiğini öğrenmek.

2. Kıraat İlminin Ortaya Çıkışı - Tarihi Gelişimi

Tarihte belli ihtiyaçlar neticesinde birçok ilim dalı ortaya çıkmış ve gelişerek disiplin haline gelmişlerdir. Kıraat ilmi de böylesi ihtiyaçların hâsıl olduğu bir dönemde ortaya çıkmış ve zamanla gelişip sistemli bir disiplin haline gelmiştir. Esasen kıraat ilmi doğrudan Kur'ân'la ilgisinden dolayı, Kur'ân'ın nüzulünden hemen sonra ortaya çıktığını söylemek yanlış olmasa gerekir. Çünkü Hz. Peygamber, Kur'ân'ı Cebrâil'den (a.s) nasıl öğrendiyse ashabına da aynı özen ve ehemmiyetle öğretmiş, ashâb da kendilerinden sonrakilere öğretmiş ve bu usul böylece günümüze kadar devam etmiştir.

Kıraatlerin ortaya çıkışı ile ilgili birkaç görüş öne sürülmüş olsa da yaygın kabule göre **Hz. Peygamber'e verilen "yedi harf" üzere okuma izni ve lehçe/şive farklılıkları** olduğunu belirtmekte fayda vardır. Burada "ahrufu's-seba" kavramına kısaca değinip ayrıntılarını Hz Peygamber dönemindeki gelişmelerde ele almaya çalışacağız.

Harf kelimesi, sözlük itibariyle *bir şeyin ucu, kenarı, kıyısı, hece harflerinden her biri, vech ve tarz* gibi anlamlara gelir. "Seb'a" kelimesi ise lügatta yedi sayısını ifade etmektedir. Kıraat terminolojisinde "harf" kelimesi, genel itibariyle yedi harf denilen şey ne ise onun içeriğini dolduran okumaları ifade ederken, "seb'a" sözcüğünün de, ya hakikat anlamında 7 sayısını yahut da, mecâzen kesretten kinâye olarak, çokluğu karşıladığı ifade edilmektedir. "Ahrufu's-seb'a" kavramı ve içeriği, harf ve seb'a kelimesinin anlamlandırılmasına göre ulemâ tarafından çok değişik şekillerde yorumlanmış; bu konuda 40'a yakın görüş serdedilmiştir.

2.1. Hz. Peygamber Dönemi

Hz. Peygamber kendisine Kureys lehçesiyle indirilen Kur'ân ayetlerini ashabına yedi harf çerçevesinde çeşitli şekillerde okumalarına müsaade etmiştir. Ruhsat, genişlik ve kolaylığın esas olduğu bu “yedi harf” sayesinde Kur'ân'ın çeşitli kabileler arasında zorlanmadan kolayca okunması, öğretilmesi ve anlaşılması sağlanmıştır. Yedi harfin Arap dili lehçeleriyle ilgisi sebebiyle kıraat ilminin aynı zamanda Arap dili tarihiyle de alakası bulunduğunu burada ifade etmek gerekir. Çünkü bu dönemin Arapları için, toplumun her türlü sanatsal, kültürel, dini, estetik vs. birikimini depolamada zihin; aktarımda da söz hayatî bir fonksiyona sahipti. “Yazı” ise Araplar tarafından potansiyel olarak bilinmekte ise de şifahi kültür aktarımı had safhadaydı.

Hz. Peygamber hayatta iken sahabeden bazıları, alışa geldikleri kıraatin dışında bir okuyuş tarzı duyduklarında Hz. Peygamber'e müracaat ediyor ve bu farklı kıraatin sıhhatini soruyorlardı. Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644) ile Hişâm b. Hakîm (ö. 15/636'dan sonra) arasında çıkan ihtilaf neticesinde Hz. Rasulullah'a başvurdukları meşhur hâdise bu hassasiyetin en açık örneklerinden biridir. Hem Hz. Rasulullah'ın farklı kıraatler karşısındaki tutumunu ve takındığı tavrı öğrenmek, hem de yedi harfle ilgili ruhsatın varlığını ortaya koyması açısından şu meşhur rivayeti burada zikretmekte fayda görüyoruz. Hz. Ömer'in şöyle dediği aktarılmaktadır: *“Hişâm b. Hakîm b. Hişâm'ı, Furkân suresini benim okuduğumdan farklı bir şekilde okurken duydum. Hâlbuki onu bana Rasulullah (s.a.s.) öğretmişti. Bu yüzden nerdeyse üzerine atılacaktım. Sonra (vazgeçip) okumasını bitirinceye kadar mühlet verdim ve cübbemi göğsü üzerinde toparlayıp (yakalayıp) Rasulüllah'a (s.a.s.) getirdim: Ya Rasulullah! Ben bunu Furkan suresini senin bana okuttuğundan başka bir şekilde okurken duydum, dedim. Hz. Peygamber ona: “Oku!” buyurdu. O da aynen benim duyduğum gibi okudu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s.): “Bu sure, böylece nazil oldu,” buyurdu. Sonra bana: “Sen oku! dedi. Ben de okudum. (Bana) da: “- Bu sure böylece nazil oldu. Şüphesiz bu Kur'ân yedi harf üzere nazil olmuştur. Onlardan hangisi kolayınıza gelirse öyle okuyunuz” buyurdu.”*

Kur'ân'ın yedi harfle indirilmesi ve okunmasıyla ilgili, Hz. Peygamber'den değişik tariklerle ve değişik varyantlarla gelen birçok hadis vardır. Bunlardan bir diğeri de şöyledir: *“Hz. Peygamber, Ben-i Gıfar göleti yanında iken Hz. Cebrail ona geldi ve şöyle dedi: ‘Muhakkak ki Allah, ümmetinin Kur'ân'ı bir harf üzere okumalarını sana emrediyor.’ Resûlüllah, ‘Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim. Benim ümmetimin gücü buna yetmez.” diye cevap verdi. Cebrail ikinci defa gelerek ‘Allah, sana ümmetinin Kur'ân'ı iki harf üzere okumalarını emrediyor.’ dedi. Hz. Peygamber, ‘Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim.*

Benim ümmetimin buna da gücü yetmez.’ diye cevap verdi. Cebrail ona üçüncü defa gelerek ‘Allah, ümmetinin Kur’ân’ı üç harf üzere okumalarını emrediyor.’ dedi. Resûlüllah, ‘Allah’ın affını ve mağfiretini dilerim. Benim ümmetimin buna da gücü yetmez.’ buyurdu. Sonra Cebrail ona dördüncü defa gelerek ‘Şüphesiz ki Allah, sana ümmetinin yedi harf üzere okumalarını emrediyor. Hangi harfle okurlarsa doğruyu bulacaklarını (bildiriyor)’.

Yukarıdaki hadis incelendiğinde, ümmetine kolaylık olsun diye Kur’ân’ın ‘yedi harf’ üzere okunması için Hz. Peygamber’e izin verildiği görülmektedir. “Kur’ân’ın yedi harfle indirilmesi” kesin olarak ifade edilmiş olsa bile, bu yedi harften kastın ne olduğu açık olmadığından, âlimler bu hususta ihtilaf etmişler ve bu kavramın içeriğini doldurmak için bir takım görüşler serdetmişlerdir. Bunlar içerisinde yedi harf ve kırâat olgusuyla irtibatlandırılması güç olanlar olduğu gibi, hiç alakasız olanlar da vardır. Yukarıda da ifade edildiği üzere ulemâ tarafından bu konuda 40’a yakın görüş serdedilmiştir. Konunun uzamaması adına aşağıda sadece öne çıkan meşhur bir kaç görüşe kısaca yer verilmiştir.

1. Yedi Arap kabilesinin lehçeleri görüşü. Bu, aynı zamanda en çok taraftarı olan görüşlerin başında gelir. Bu lehçeler; Kureyş, Hüzeyl, Temîm, Ezd, Rabîa, Hevâzin ve Sa’d b. Bekr kabilelerine aittir.

2. Müterâdif görüşü. Buna göre yedi harf yedi müterâdif okumadır. Kur’ân’da “gel” anlamını ifade etmek için “تَعَالِ-هَلُمَّ-عَجَلْ-أَقْبِلْ-إِلَيْنَا”) kelimelerinin kullanılması, buna örnek verilir.

3. Müteşâbih-Müşkil görüşü. Buna göre harf kelimesi, birçok manaya gelen müşterek lafız olması hasebiyle yedi harfin içeriği müşkil/kapalı, mânası ise müteşâbihtir.

4. Yedi vecih görüşü. Bu görüş, kırâat birikimindeki farklılıkları kategorize ederek yedi vecih olarak belirlemektedir. Bu vecihler temelde 1) isimlerin ihtilafı, 2) fiillerin çekimleri, 3) i’râb şekilleri, 4) ziyâde-noksanlık, 5) takdîm-te’hîr, 6) ibdâl-kalb 7) lehçe değişikliklerinden oluşmaktadır.

5. Kesretten kinaye görüşü. Kur’ân’ın okunuşundaki kolaylık ve vüs’at olduğuna dair çokluk ifade etmesi için kullanılan bu görüş de bu farklılıklara açıklık getirmesi açısından kayda değer görünmektedir.

Kur’an Kureyş lehçesi ile inmiş olmakla birlikte, Arapların iki büyük kolu olan Adnanîler ve Kahtânîler’e mensup birçok kabilenin lehçesini içermektedir.

Bu ruhsatın verildiğini bildiren hadislerin senedlerinden, konunun yirmiye aşkın sahâbî tarafından rivayet edildiği görülür. Bu farklı okunuşların, Kur'ân'da kıraat vecihlerinde var olan ihtilaf sayısının yedi olduğu İbn Kuteybe (ö. 276/889), Ebu'l-Fadl er-Râzî (ö. 454/1062) ve İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi büyük âlimler tarafından, ayrı ayrı örnekler verilmek suretiyle ortaya konulduğu bildirilmektedir. Kur'ân'ın bazı kelimelerinde bu durumun mevcut olduğunu söylemek mümkün ise de, tüm kelimelerinde olması ve aranması da gerekli olmadığı kıraat âlimleri tarafından ifade edilir.

Hiz. Peygamber'e vahiy indirildiği Mekke döneminde okuma yazma bilenlerin adedinin az oluşu, Medine'de ise okuma yazma oranının Mekke'den sayıca az oluşu ve dahi Hiz. Rasulullah'ın ümmî oluşu, Kur'ân eğitiminin Hiz. Peygamber döneminde duyduğunu ezberden okuma ve okutma (arz-semâ') şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir. Esasen zikri geçen uygulamadan, müşafehe usulünün diğer usullere nazaran daha faydalı olduğu da anlaşılabilir. Çünkü müşafehe usulünde, hoca ile talebe karşılıklı oturur ve ilim tahsili canlı bir şekilde vücut bulur. Bu noktadan hareketle şöyle denebilir, ilk dönemde Kur'ân şifâhen Hiz. Rasulullah'a tashih ettirilmiş, ardından hafızlarda korunmuştur ki, imâm Suyûtî'ye (ö. 911/1505) göre bu farz-ı kifâyedir. Nitekim Kur'ân'ın kayıt altına alınıp korunmasında temel hususun, ezber olduğunu, “*Kur'ân naklinde itimad, yazıya değil zihinlerdekiyledir*” sözleri açıkça ortaya koymaktadır. Ancak Hiz. Peygamber nâzil olan Kur'ân vahyinin sadece ezberlenmesini yeterli bulmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü o, ne kadar sağlam bir şekilde ezberlense de ezberlensin insanoğlu nisyan ile malul olduğu için, belli bir süre sonra unutma, yanılma ve karıştırma ihtimali vardır. İşte bu sebepten dolayı Hiz. Peygamber, sahabe-i kirâmı Kur'ân'ı ezberlemeye teşvik etmekle beraber, onun yazıya aktarılmasını da emretmiştir. Kur'ân'ın tamamının Hiz. Peygamber döneminde yazıldığı ve bu yazının yedi harfi kapsayacak şekilde bir genişlikle farklı nesnelere üzerine işlendiği bilinmektedir. Nazil olan Kur'ân ayetlerini Hiz. Peygamber'in her yıl ramazan ayında Cebrail'in huzurunda okuduğu, bazı sahabilerini de dinlediği, bu okuyuşların vefat ettiği yılın ramazan ayında iki defa gerçekleştiğine dair rivayet konunun önemini ortaya koyacak niteliktedir.

2.2. Sahabe Dönemi

Hiz. Peygamber'in vefatı, Kur'ân'ın tamamlandığının göstergesiydi. Onun vefatından sonra bazı sahabenin Kur'ân'ı daha fazla ezberlemeye ehemmiyet verdiği zikredilir. Güvenilir hadis kaynaklarında geçen bazı hâdiseler, Hicret'ten sonra Kur'ân'ı iyi bilen sahâbilerin sayısının arttığını göstermektedir. Bu konuyla ilgili en meşhur rivayetin Bi'rîmaûne hâdisesi olduğunu kaynaklardan öğrenmiş oluyoruz. Bu dönemde Kur'ân ilimlerine (kıraat ilmine) vâkıf çok sayıda sahâbi vardır. Bunlar, İslam topraklarının farklı bölgelerinde kırâât ilmi için

kendilerini vakfetmişlerdir. Fakat bilinen bir husus da şudur ki, sahabelerin Hz. Peygamberden kıraat ahz etme şekli çeşitli idi. Bunlar arasında bir kıraat alan; iki ve daha fazlasını alan da vardı. Dolayısıyla sahabenin kıraatının birbirinden farklı olduğu aşikârdır. Bu farklılık tabiin ve tebe-i tabiine de doğal olarak yansımıştır.

Sahabe Hz. Peygamber henüz hayattayken Kur’ân’ı başkalarına talim yapmışlardır. Hz. Peygamberin vefatından sonra da bu talime önem vermişler, onu ezberleyip, ezberletmişlerdir. Bu eğitimi veren sahabeler arasında; Mus’ab b. Umeyr (ö. 3/625), Muaz b. Cebel (ö. 19/640), Amr b. Hazm (ö. 53/673), Ebu Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/638) gibi bu muallimlik seviyesine ulaşan kârilere. Nitekim Medine döneminde kurrâ ve kârî kelimeleri birer ıstılah olarak kullanılmıştır.

Muhammed İbnü’l-Cezerî, hicrî on ikinci yılda Yemâme’de ehl-i ridde ile yapılan savaşta yetmiş veya elli hafızın şehit olduğu rivayetlerin varlığından söz eder. Bu ve benzeri bilgiler yukarıda ifade edildiği gibi, Hz. Peygamber’in vefatından sonra hafızların sayısında çok büyük bir artışın olduğunu göstermektedir.

Böylesine önemli bir olay sonrasında Hz. Ömer, Kur’ân hafızlarının şehit edilmelerinin Kur’ân-ı Kerim’in yok olmasına sebep olacağı endişesi ile Hz. Ebû Bekir’e (ö. 13/634), Yemâme’de şehit düşenlerin kendisini endişelendirdiğini, kalan hafızların da aynı tehlike altında olduklarını ve dolayısıyla Kur’ân’ın mushaf haline getirilmesini teklif etmiş ve istişareler neticesinde Kur’ân-ı Kerim, Hz. Ebû Bekir döneminde cem edilmiştir. Sahabenin yaptığı bu uygulama, Kur’ân kırââtlerinin bir kısmının yok olma ihtimalini ortadan kaldırmış ve aynı uygulama ile ileride ortaya çıkması muhtemel fitne olaylarının da önüne geçildiği kanaati ifade edilebilir. Bir araya getirilen bu Mushaf, Hz. Ebu Bekir’in vefatına kadar onda kaldığı, sonrasında Hz. Ömer onu vefatına kadar sakladığı ve ardından da Hafsa (ö. 45/665) validemize intikal ettiği rivayet edilir.

Hz Osman’ın (ö. 36/656) hilafet dönemine denk gelen hicretin otuzlu yıllarında, Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656) adlı sahabî komutanlığında Ermenistan ve Azerbaycan fethi için yola koyulan askerler arasında Kur’ân okuma ve kıraati noktasında ihtilaf baş göstermiş ve tartışmalar başlamıştır. Bunun üzerine Huzeyfe, Hz. Osman’a gelerek, “Yahudi ve Hristiyanların başına gelenler bu ümmetin de başına gelmeden bu ümmetin imdadına yetiş!” dedi. Konunun ciddiyetini kavrayan Hz. Osman, çoğaltılıp tekrar kendisine iade edilmek üzere Hafsa’da bulunan mushafın derhal getirtilmesini emretti. Hz. Hafsa da yanındaki mushafı Hz. Osman’a gönderdi. İstinsah ve çoğaltma işi için Zeyd İbn Sâbit (ö. 45/665)

başkanlığında Abdullah İbn Zübeyr (ö. 71/690), Said İbn el-Âs (ö. ?) ve Abdurrahman İbn Hâris İbn Hişam'ı (ö. 84/703) görevlendirip, kendilerine, “Şayet siz, Kur'ân'la ilgili bir konuda Zeyd İbn Sâbit'le görüş ayrılığına düşerseniz, onu mutlaka Kureyş lisanına (lehçesine) göre yazınız. Çünkü Kur'ân, Kureyş lehçesine göre nazil olmuştur.” talimatını verdi. Bu arada İbn Ebî Davud'un *Kitâbu'l-Mesâhif* inde Ebû Kılâbe (ö. 105/723 [?]) tarîkiyle rivâyet ettiğine göre, Hz. Osman, (r.a.) Medine'de bile okunmuş ihtilâflarından haberdar olunca, insanlara hitab ederek, “Siz, benim yanımda ihtilâfa düşüyorsunuz. Bu demektir ki, benden uzak şehirlerde bulunanların Kur'ân'ı okuyuş ve edâ ihtilâfı daha şiddetli olur.” şeklinde umumi bir tâlimatta da bulunmuştu. Onlar da bu İmam Mushafından teksir ettiler.

Bu olay aslında bize köy, mezra ve kıyı şehirlerde ihtilaf boyutunun daha büyük ve şiddetli olduğunu göstermektedir. Çünkü kıyı şehirlerde yaşayanlar evvela “yedi harf” olgusu gibi bir ruhsattan habersizdiler. Binaenaleyh farklı bir okuyuşla karşılaştıklarında bu farklılığı kavrayabilmeleri (kabullenebilmeleri) oldukça zor olsa gerektir. Kaldı ki, Medine'den uzak yaşayan kitle arasında Arap olmayan yeni Müslüman olmuş insanların bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Hz. Osman'ın görevlendirdiği heyet, onun emir ve tâlimatları doğrultusunda Kur'ân nüshalarını çoğalttılar. Hz. Osman, İmam mushaf'ını Hafsa validemize geri iade etti. Çoğaltılan nüshaları değişik İslâm beldelerine gönderdi. Bunların dışında yazılmış Kur'ân sahifelerinin ve özel mushafların da yakılmasını emretmiştir. Hz. Osman Medine dışındaki diğer şehirlerden Mekke'ye Abdullah b. Sâib'i (ö. 70/689), Şâm'a Muğire b. Şihâb'ı (ö. 91/710), Basra'ya Âmir b. Kays'ı (ö. 146/763) ve Kûfe'ye de Ebu Abdurrahman es-Sülemî'yi (ö. 73/692 [?]) hoca olarak göndermiştir.

Sonuç olarak sahabe, Kur'ân'ı farklı kıraatlerle Hz. Peygamberden almıştır. Fakat bu “ahz” olayının pratiğinin keyfiyeti ile ilgili elimizde net bilgiler mevcut olmayıp tamamen uygulamanın şifahi (sözlü) yapıldığı ve aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bu manada sahabenin kıraatleri muhafaza ettiğini ve sonraki nesil olan tabiûnun kıraat faaliyetlerine hazırlık mesabesinde bir zemin hazırladığını söyleyebiliriz.

ÖZET

Kur'ân lafızlarının eda keyfiyetini ve ihtilaflarını bildiren kıraat ilminin konusu, vahiy lafızları ve onların okunma biçimleridir. Gayesi ise, bu farklı okumaların sahihini zayıfından ayırmak ve sahih kıraatların tespitini sağlamaktır. Bununla birlikte kıraat farklılıklarının, ayetlerin anlamlandırılması ve hukuki hükümlerin çıkarılmasına katkı sağlama gibi önemli işlevleri de vardır.

Kıraat farklılıklarının ortaya çıkışının bir takım sebepleri vardır. Bunlardan biri Kureyşe mensup olmayan diğer kabilelerin vahiy lafızlarını seslendirmede çektikleri sıkıntılardan dolayı verilen yedi harf ruhsatı, diğeri kendine özel Mushaf oluşturan sahabenin bu Mushaf'lara tefsiri ilaveler koyması ve bir diğeri de o günkü Arap yazısının harekesiz ve noktasız oluşudur. Kıraat ilmi ilk dönemlerde sadece ağızdan ağıza nakledilen bir ilim iken h. II. Asırdan itibaren kitap sayfalarına da giren ve kendi alanını oluşturan bir ilmi hüviyet kazanmıştır. Süreç içerisinde kitaplar telif edilmiş ve bu disiplinin metodolojisi ve tarihi oluşturulmuştur.

Kıraat ravilerinin çoğalmasıyla birlikte İbn Mücahid kıraatları yedi ile sınırlandırmış ve her bölgede kıraatı takip edilen imamları tercih etmiştir. Daha sonraları bu yedi kıraata üç kıraat daha ilave edilerek kıraatlar ona çıkarılmıştır. Tarih boyunca bu kıraatlar Müslümanlar arasında icra edilmiş ve bu alanda birçok usul geliştirilmiş, kitaplar telif edilmiştir. Bu usul ve eserler çerçevesinde Seb'a, Aşere ve takrib tariklerini geliştiren âlimler pratiğin daha kolay ve sistemli yapılmasını sağlamışlardır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Ulemâ tarafından çok değişik şekillerde yorumlanan “ahrufu’s-seba’/yedi harf” konusunda yakın görüş serdedilmiştir. Boşluğa aşağıdakilerden hangi seçenek uygundur?

- a) 30
- b) 55
- c) 27
- d) 40

2. İstinsah ve çoğaltma işinde başkanlık görevi aşağıdaki sahabilerden hangisine tevdi edilmiştir?

- a) Abdurrahman b. Avf
- b) Zeyd b. Sâbit
- c) Enes b. Mâlik
- d) Ubeyy b. Ka’b

3. Aşağıdakilerden hangisi “yedi harf” ve kırâat olgusuyla alakalı serdedilen meşhur görüşlerden biri değildir?

- a) Mübhemât görüşü
- b) Müteradif görüşü
- c) Müteşâbih-Müşkil görüşü
- d) Yedi vecih görüşü

4. Nüshaların çoğaltma sürecinde “imam Mushaf” diye tabir edilen Kur’ân aşağıdaki sahabilerden hangisinden emanet alınmıştır?

- a) Hz. Osman
- b) Ubeyy b. Ka’b
- c) Hz. Hafsa
- d) Hz. Aişe

5. Aşağıdaki şehirlerden hangisi çoğaltılan Kur’ân nüshalarının gönderildiği şehirlerden biri değildir?

- a) Şam
- b) Mekke
- c) Basra
- d) Ummân

ALTINCI HAFTA

ÜNİTE VI: UYGULAMA

KONULAR:

-YÜZÜNE OKUMA (Kur'ân-ı Kerim'i Karşılıklı Okuyarak Tecvid Konularını Usulüne Uygun Olarak Tatbik Etmek)

-6. CÜZÜN SON 10 SAYFASI

-EZBER: YÂSİN SURESİ III

YEDİNCİ HAFTA

ÜNİTE VII: KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ II

KONULAR

1. Hz. Osman Sonrası (Tabiîn Dönemi)
2. Kıraat İmamları ve Râviler
3. Literatür
4. Kıraatlerin Kabul Şartları
5. Kıraatların Bugünkü Durumu

AMAÇLAR

1. Kıraat kavramının anlamını, içeriğini ve amacını açıklayabilmek
2. Bir kıraatin sahih ve makbul olabilmesi için gereken şartları bilmek
3. Hz Osman döneminden sonraki kıraat çalışmalarının katettiği merhaleyi kavramak
4. Kıraat imamları ve ravilerinin kimler olduğunu öğrenmek
5. Kıraat alanında yazılmış başlıca eserleri müellifleri ile birlikte kavramak

HAZIRLIK SORULARI

1. İmam deyince ne anlıyoruz, araştırınız?
2. Râvî ve tarik kavramları size neyi ifade ediyor, araştırınız?
3. Kıraat alanında sonraki dönem çalışmalarına yön veren temel eserler hangileridir?
4. Bir imamın tercih ettiği kıraat veçhi ile ravisinin rivayet ettiği vecih çakışabilir mi, neden?

KIRAAT İLMİ VE TARİHSEL SÜREÇ (II)

1. Hz. Osman Sonrası (Tabiîn Dönemi)

Hz. Osman döneminde çoğaltılan Mushaflar, İslam coğrafyasının önemli sayılacak merkezlerine, birer muallim sahabe ile beraber gönderilmiş ve bu dönemden önceye ait vahiy elfazını içeren diğer malzemeler yok edilmiştir. Bunun sonucunda ihtilaflara sebep olan sıkıntılar giderilmiş olup bu Mushaflar, semâ ile birlikte farklı okuma biçimlerinin olumlama mercii olmuştur. Yukarıda değindiğimiz üzere, Kur'ân'ı Hz. Peygamberden farklı harfler ile ahz eden sahabe, belli bir zaman sonra farklı vilayetlere dağılmış ve öğrendikleri bu kıraat(ler)i oradaki insanlara öğretmişlerdir. Bunun sonucu olarak da bu farklılık önce tabiûn arasında daha sonra da tebe-ü tabiîn arasında yayılmış oluyordu.

Farklı beldelere dağılan kurrânın beraberinde götürdükleri Mushafların adedi konusunda İslâm âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bu rakamlar; **dört** ila **sekiz** arasında (4-5-6-7-8) değişmekle beraber, **altı** sayısı çoğu ulema tarafından kabul gören sayı olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşü benimseyenlerden biri olan Zürkânî, *Menâhil* adlı eserinde dağıtıldıkları merkezleri de dikkate alarak şöyle sıralar: “*İstinsâh ettirilen Mushaf sayısı altıdır bunlar, el-Mekkî, eş-Şâmî, el-Basrî, el-Kûfî, el-Medenî el-âm ve el-Medenî el-hâss'tır ki, bu sonuncusuna el-İmâm deniyor.*” Şu bir gerçek ki, istinsah edilen Mushafların sayısı kaç olursa olsun burada Hz. Osman'ın çoğalttığı Mushaflar sayesinde ümmetin ihtiyacı büyük oranda giderilmiş, fitne ve ihtilaf minimize edilmiştir. Bu anlamda Hz Osman dönemi, kıraat tarihinin ilk kırılma noktası olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada akla gelebilecek sorulardan biri de şudur: Acaba Hz. Osman Mushaf'ında yedi harfe yer verilmiş miydi? Öncelikle bu konuda ihtilafın varit olduğunu belirtmekte fayda var. Zira kimi âlimlerin görüşüne göre, yedi harfin tamamına yer verildiği; kimine göre, sadece bir kısmına yer verildiği; kimine göre de, ihtiyaç ortadan kalktığı için hiç yer verilmediği yönündedir. Fakat Kur'ân'ın Kureyş lehçesi üzere çoğaltıldığını da göz önüne alırsak yedi harf ruhsatının sınırlandırıldığı anlamı çıkar ki, bu, nüshalarda hareke ve nokta bulunmadığı için sözü edilen ruhsatın bir ölçüde de olsa geçerliliğini koruduğu ve kıraat ihtilaflarını günümüze kadar taşıdığı anlamına gelir.

İstinsah edilen nüshaların tamamını birbiriyle mukayese eden İbn Ebî Dâvûd es-Sicistânî, bu karşılaştırmanın sonucunda bir takım yazım farklılıklarının bulunduğunu ve bu farklılıkların toplamının otuz yedi (37) civarı olduğunu altını çizmiştir. Ancak bunlar,

vessâ/ve evsâ (Bakara, 2/132) fe tevekkel/ve tevekkel (Nisâ, 4/81) gibi çok büyük olmayan ve manayı doğrudan çok etkilemeyen farklılıklar olduğunu da kaydeder.

Söz konusu kıraatlerin hem sözlü hem de yazılı tespitine ilişkin ilk çalışmalar ile sahih okumaların derlenip ekol haline geldiği bu dönem, tabiûn dönemine adeta damga vuran hususların başında gelir. Özellikle birinci asırda hızlı bir değişimin yaşanması, siyasi ve sosyal çalkantıların patlak vermesi ve bunlara bağlı olarak *lahn* olgusunun yaygınlaşması ve vahiy lafızlarının yanlış okunması, farklı okumaların önündeki en büyük sıkıntıdır. Hem Mushaf'ın metin yapısı hem de *lahn* olgusu ciddi bir sakim/problemlili birikimin oluşmasına neden olmuştur.

Böylece kıraat birikimi bağlamında sahihi sakimden ayırmak için kriterler konulmuş ve cesur adımlar atılmıştır. Bu adımların en başında da Kur'ân-ı Kerim'in ilk defa harekelenmesi gelir ki bu, kıraat ilmine dair çalışmaların ilk nüvesinin atılmış olduğu anlamına geliyordu. Kur'ân'ın harekelenmesi konusunu ele alan hemen bütün kaynaklar, Kur'ân-ı Kerim'i ilk defa harekelenme yoluna giden kişinin Hz. Ali'nin (ö. 40/660) talebesi tabiûn âlimlerinden Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) olduğunu belirtirler. İslam'a giren Arap olmayan unsurların dil noktasında yapmış oldukları *lahn*'in yaygınlaşmasının Kur'ân-ı Kerim'de tahrif ve tağyîre neden olacağı endişesi ile Irak Valisi Haccac b. Yûsuf (ö. 95/713) devreye girmiştir. Dönemin kurrâsı ve Arap diltçileri olan Nasr b. Âsım (ö. 89/708) ve Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746) tarafından Kur'ân-ı Kerim harflerinin noktalama işlemi yapılmıştır. Fakat şuan elimizde mevcut mushafların noktalama işaretlerinin büyük oranda meşhur dilci Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) tarafından yapılan çalışmalarla son şeklini aldığını söyleyebiliriz.

2. Kıraat İmamları ve Râvileri

Tabiûn döneminde pek çok âlim sahabeden farklı alanlarda eğitim alma şansına sahip olmuşlardır. Bu dönemde önde gelen kıraat âlimleri arasında da bizzat sahabeden kıraatı ahz edenler vardı. Örneğin: Ebû İmrân Abdullâh b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî (ö. 118/736), Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö. 120/738) ve Ebû Ca'fer Yezîd b. el- Ka'kâ' (ö. 130/747-748) gibi kırâat imamlarının yaşça büyük olanları, kıraat ilmini sahabenin rahle-i tedrisinden almış kişilerdir.

Bu büyük kıraat âlimlerinin birçoğunun tabiûndan olması ve kıraat alanında yazılmış eserlerin hicrî 70 (689) ve 80'li (699) yıllara kadar dayanması, bu ilmin kısa süre içinde aldığı mesafeyi göstermesi açısından önem arz ettiği açıktır. Hicri ilk üç asırda daha çok Mekke, Medine, Küfe, Basra ve Şam gibi şehirlerde yoğunlaşan kıraat eğitim ve çalışmaları,

daha sonra sonuçlanan fetihler ve yürütülen İslam'a davet ve irşat faaliyetlerine paralel olarak Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, İran, Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yayıldığı anlaşılmaktadır.

İbnu'l-Cezerî, bu dönemle ilgili serencamı anlatırken şu ifadelerle yer verir: “*Daha sonra, kıraat imamı diye meşhur olup kıraat ilminde imtiyaz etmiş âlimleri; kıraatlerin ahzi ve zabtında olabildiğince hassasiyet gösterdikleri ve kıraat ilmine kendilerini adeta vakfettikleri için kıraatler kendilerine nispet edilmiştir. Müslümanlar kendi memleketlerinin kârîsi olan kıraat imamlarının okuyuşunu esas alarak okumuşlar ve bu konuda da ittifak etmişlerdir. Kıraatler kendilerine nispet edilen bu kurrânın mevcudiyetine dek, kıraat ilmine gösterilen özen ve titizlik sayesinde kıraat ilmi zirve yapmıştır.*” Sahih rivayet ve okuyuşlar arasında tercihleri bulunan âlimlerin sayısı önceleri bir hayli çok iken zamanla insanlar bunlardan bazıları üzerinde yoğunlaşmış, böylece ilk kıraat ekolleri de ortaya çıkmıştır.

Sahabenin gittikleri yerlerde orada kıraat ilminde imtiyaz edecek kıraat âlimleri yetiştirmişlerdir. Bu ekollerin oluşumunda kıraatleri mütevatir kabul edilen on imam, her bir imamın (en meşhur) ikişer ravisi, her bir ravinin de ikişer tarikinin bulunması insanlar arasında meşhurdur. Kıraat tedrisatında rivayet ve isnad sistemi de böylece işlenmektedir. On İmam ve ravilerinin isimleri aşağıdaki gibidir:

1. Nâfi' b. Abdurrahman el-Leysî (ö. 169/785): Medine imamıdır. Meşhur râvileri: Kâlûn (ö. 220/835) ve Verş'tir (ö. 155/772).

2. Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr (ö. 120/738): Mekke imamıdır. Meşhur râvileri: Bezzî (ö. 250/864) ve Kunbül'dür (ö. 291/904).

3. Ebû Amr b. Alâ el-Basrî (ö. 154/771): Basra İmamıdır. Meşhur râvileri: Dûrî (ö. 246/860) ve Sûsî'dir (ö. 261/874).

4. Abdullah b. Âmir el-Yahsubî (ö. 118/736): Şam imamıdır. Meşhur râvileri: Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859) ve Ebû Amr İbn Zekvân'dır (ö. 242/856).

5. Âsim b. Behdele (ö. 127/ 745): Kûfe imamıdır. Meşhur râvileri: Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş (ö. 193/809) ve Hafs b. Süleyman'dır (ö. 180/796).

6. Hamza b. Habîb (ö. 156/773): Kûfe imamıdır. Meşhur râvileri: Hallâd b. Hâlid (ö. 220/ 835) ve Halef b. Hişâm'dır (ö. 229/843).

7. Ali b. Hamza el-Kisâi (ö. 189/805): Kûfe imamıdır. Meşhur râvileri: Ebü'l-Hâris (ö. 242/856) ve Dûrî'dır (ö. 246/ 860)

8. Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'kâ' (ö. 130/747-748): Medine imamıdır. Meşhur râvileri: İsâ İbn Verdân'dır (ö. 160/776) ve Süleyman İbn Cemmâz (ö. 170/786).

9. Ya'kûb el-Hadramî (ö. 205/821): Basra imamıdır. Meşhur râvileri: Ravh (ö. 234/848) ve Ruveys'dır (ö. 238/852).

10. Halef b. Hişâm el-Bezzâr (ö. 229/844): Kûfe imamıdır. Meşhur râvileri: İshak b. İbrahim (ö. 286/899) ve İdrîs el-Verrâk'dır (ö. 292/905).

Bu on imamdan başka dört imamın ilâvesiyle oluşturulan on dörtlü sistem içinde yer alan imamlar ise şunlardır:

1- Hasan-ı Basrî (ö. 110/728),

2- İbn Muhaysın (ö. 123/741),

3- A'meş (ö. 148/765),

4- Yahya b. Mübarek el-Yezîdî (ö. 202/817).

Ulema tarafından sıhhat şartlarından en az birini taşımayan kıraat “şaz” olarak kabul edilmiştir. Bu dört imamın kıraatı da bu kategoride yer aldığı için “şaz kıraat” olarak tesmiyelendirilmiş olup on kıraatin dışında değerlendirilmiştir.

3. Literatür

Bir yandan Kur'ân öğretim işi kıraatte imam kişilerin okuma biçimleriyle devam ederken diğer yandan sözü edilen zevatın kıraatlerinin zabtını ve sened silsilesini ele alan kitaplar telif edilmeye ve kıraat ilmi tedvin edilmeye başlanmıştır. Sözlü nakille birlikte bu telif hareketinin öncüleri sayılabilecek; Yahya b. Ya'mer (ö. 89/708), Eban b. Tağlib (ö. 141/758), Harun b Musa (ö. 170/786), Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm (ö. 224/838), Ebu Ömer Hafs ed-Dûrî (ö. 248/862), Ahmed b. Cübeyr el-Kûfi (ö. 258/871), İsmail b. İshak b. el-Mâlikî (ö. 282/895), Ebu Hâtim es-Sicistânî (ö. 245/859), İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/922) gibi isimler eser veren ilk müelliflerdir. İşte bu sebeple kıraat ilminin gelişiminde hicrî 60. yılından II. yüzyılın ortalarına kadarki dönem kıraat ilminin en hızlı geliştiği zaman dilimi olarak görülebilir. Kıraat ilmine dair ilk örneklerin bu dönemde ortaya çıkması nedeniyle

denebilir ki bu dönemde kıraat ilmine taalluk eden faaliyetlerin icra edilmesi, atılan ilk nüveler olması hasebiyle hayatî önem taşımaktadır.

Bu ilimde ilk kitap telif eden kişinin, hicri II. asrın ilk çeyreğinde vefat eden Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Fakat bir diğer iddia ise, kıraat ilmiyle ilgili ilk eserin aslında İbn Ya'mer'e (89/708) ait *el-Kırâ'e* olduğu ve eserin Vasıt'ta yazıldığıdır. Hatta Eban b. Tağlib (ö. 141/758) tarafından kaleme alınan *Kitâbü'l-Kırâât* adlı eserin ikinci sırada değerlendirilmesi gerektiği bilgisi de kaynaklarda mevcuttur. Bu iddiaya göre, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam'ın yazdığı eserin 'ilk eser' diye anılması ve bu denli şöhret bulmasının nedeni, ilk eserlerden biri olduğu konusunda ulemanın ittifakından ileri gelmesindedir. Bilinen bir gerçek var ki o da, ümmetin icma' edercesine 'ilk eser' diye kabulüne mazhar olan el-Kâsım b. Sellâm'ın telifidir.

Hicrî III. asra gelindiğinde kıraat açısından ikinci bir kırılma noktası denebilecek ve kıraat ilminin tedvini ve geleceğe aktarılması konusunda bir dönüm noktası sayılabilecek bir çalışma yapılmıştır. O da, ilk defa kıraatleri yedi ile tahsis eden İbn Mucâhid'in (ö. 324/936) kaleme aldığı *Kitâbu's-Seb'a fi'l-kırâât* adlı eserinin kıraat ilmi literatürüne kazandırılmış olmasıdır. Zürcânî, İbn Mucâhid'in gelişinden önce belli bir süreyi kıraat ilmi açısından kısır, durağan ve verimsiz bir zaman dilimi olarak telakki etmektedir. Onun gelişiyle yeniden bir canlanma ve kıraat sahasında hareketlilik başlamıştır. Kıraat eserlerinden de anlaşıldığı üzere, İbn Mucâhid'in kıraatleri yedi ile tasnif edişi, İslam âlimleri ve Müslüman toplulukları nezdinde hüsnü kabul görmüş ve ümmetin icma'ına mazhar olmuştur.

Bir sonraki dönemde kıraat ilmi çalışmalarının mühim merkezlerinden biri haline gelen Endülüs'te kıraat çalışmaları yine yedi kıraat çizgisinde ilerlemiş ve İbn Mucâhid'in sistemi devam ettirilmiştir. Biz burada önemine binaen konunun uzamaması adına bu dönemde kaleme alınmış iki-üç eseri müellifleriyle birlikte vereceğiz. Bunlardan biri Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1052) ve telif ettiği iki kıymetli eseri; *et-Teysîr fi'l-kırââti's-seb'* ve *Câmiu'l-beyân fi'l-kırââti's-seb'* dir. İkinci isim ise Ebû'l-Kâsım b. Firrûh eş-Şâtubî er-Ru'aynî (ö. 590/1194) ve kitabı; *Hirzu'l-emânî ve vehu't-tehânî* dir. Bu iki âlimle eserlerinin değerini sonraki uzun yıllarda kıraat eğitimi ve öğretiminin vazgeçilmez bir parçası haline geldiklerinden sonra daha iyi anlıyoruz. Yine aynı dönemde yaşamış İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö. 381/992), *el-Ğâye fi'l-kırââti'l-aşr* adlı eserinde bu *yedi kıraat*'a üç kıraat daha (Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'ul-Âşir kıraatleri) ilave etmek suretiyle "kırâat-i aşere"yi ilk defa bir araya getirmiştir.

Daha sonra -hicrî 800'lü yıllarda (yaklaşık 450 yıl sonra)- İbnu'l-Cezerî, bu yedi imamla birlikte diğer üç imamın kıraatlerinin sıhhatini sistematik bir biçimde ispatlamaya çalışmış ve hâsılı kırâat-i aşerenin bilinmesinin zarurât-ı dîniyyeden olduğunun altını çizmiştir. Netice olarak yukarıda zikrettiğimiz ilk on imamın kıraati sahih, diğer dört tanesinin ise bunların dışında kaldığı rivayet edilmiştir.

Kıraatler ile ilgili yazılmış, elimize ulaşmış ve ulaşmamış olan belli başlı eserler müellifleriyle birlikte şunlardır:

- 1- Kasım b. Sellâm (224/838): *Kitabu'l-kırâat*
- 2- İbn Cerir et-Taberi (310/922): *Kitâbu'l-kırâât ve tenzilu'l-Kur'ân*
- 3- Ebu Bekr İbn Mücahid (324/936): *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*
- 4- Ebû Mansûr el-Ezherî (370/981): *Meâni'l-kırâât*
- 5- İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (381/992): *el-Ğâye fi'l-kırâati'l-'aşr*
- 6- Ebu Ömer et-Talemnekî (429/1037): *er-Ravda fi'l-kırâati's-seb'*
- 7- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (437/1045): *et-Tebşıra fi'l-kırâât, el-Keşf, el-İbâne*
- 8- Ebû Amr Osman ed-Dânî (444/1052): *et-Teysîr, el-Mukni', el-Muhkem fi nakti'l-mesâhiş, Câmiu'l-beyân*
- 9- Ebu Cafer Ahmed b. Ali Halef el-Ensari (540/1145): *el-İknâ' fi'l-kırâati's-seb'*
- 10- İbn Tayfur es-Secavendi (560/1165): *Kitabu'İleli'l-kırâât*
- 11- Ebu Muhammed el-Kasım b. Halef eş-Şatibi (590/1193): *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtibiyye)*
- 12- Ebu'l-Hasan Alemüddîn es-Sehâvî (643/1245): *Cemâlû'l-kurrâ ve kemâlu'l-ikrâ, Fethu'l-vasîd fi Şerhi'l-Kasîd (Şerhu's-Şatibiyye)*
- 13- Ebû Şâme el-Makdisî (665/1267): *el-Mürşidü'l-vecîz, İbrâzu'l-me'ânî*
- 14- İbrahim el-Ca'berî (732/1331): *Kenzu'l-me'ânî*
- 15- Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1429): *et-Tahtîr, ed-Durretu'l mudîyye, en-Neşr fi'l-kıraati'l-'aşr, Takrîbu'n-Neşr, Tayyibetu'n-Neşr, Gâyetu'n-nihâye*
- 16- Hâmid b. Abdulfettâh el-Pâlûvî (1252/1836): *Zübdetu'l-İrfân*
- 17- Muhammed Emîn er-Rûmî (1275/1859): *Umdetu'l-hallân*
- 18- Abdu'l-Fettâh Muhammed el-Kâdî (1403/1982): *Kitabu'l-Budûri'z-zâhira*
- 19- İsmail Karaçam: *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraati*
- 20- Abdülhamit Birışık: *Kıraat İlmi ve Tarihi*
- 21- Mehmet Emin Maşalı: *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi.*

4. Kıraatlerin Kabul Şartları

İbnu'l-Cezerî'nin kaydettiğine göre, kıraatlerin sahih ve makbul olabilmeleri için;

- 1) **Takdiren de olsa Hz. Osman mushafına uygun olması,**
- 2) **Bir yönüyle de olsa Arap gramerine uygun olması,**
- 3) **Sahih ve muttasıl bir senedinin bulunması gerektiğini belirtmiştir.**

Suyûtî ise kendinden önceki kıraat âlimlerinin, kıraatleri; *mütevâtir*, *meşhur*, *âhâd*, *şâz*, *mevzu*, *müdrec* adlarıyla bir tasnif meydana getirdiklerini nakletmiştir.

Bütün ilimlerde olması gerektiği gibi kıraat ilminde de bir metodun olması kaçınılmazdır. Kırâât ilminde olması gereken yöntem ise الْقِرَاءَةُ سُنَّةٌ مُتَّبَعَةٌ “kıraat, tabi olunan bir sünnet/yoldur” düsturu etrafında şekillendiği ve bu konuda ittifak edildiği bilinmektedir. Bu söz ile kastedilen, kişinin kendi hocasının kıraat okuttuğu yolu takip etmesidir ki bu yol da kesintisiz, sürekliliği olan bir yoldur. Yani bu sözün anlamı, kıraati, sonrakiler öncekilerden ya da halef seleften almıştır, demektir.

Kıraat imamının okuyuşuna, *tercih*, *ihtiyar* ve *kıraat* kavramları kullanılır, buna karşılık râvilerin okuyuşlarına *rivayet*; râvilerin râvilerinin okuyuşlarına da *tarik* dendiğini hatırlatmakta fayda var.

5. Kıraatlerin Bugünkü Durumu

İbn Mücahid'in kıraatları yedi ile sınırladıktan sonra İslam dünyasında bu kıraat vecihleri takip edilmeye başlanmış ve uzun süre bu böyle devam etmiştir. Daha sonraları bu yedi kıraata üç kıraat ilave edilmişse de yedi kıraatı aşamamış ve onun kadar meşhur olamamıştır. Bu durum İbnu'l-Cezerî'ye kadar böyle devam etmiştir. İbnu'l-Cezerî ile birlikte yediye ilave edilerek oluşturulan kıraat-ı aşere şöhret bulmaya başlamış ve İslam dünyasında on kıraat vecihleri okunur hale gelmiştir.

Bugün bu on kıraattten üç tanesini Müslümanlar pratik olarak kullanmaktadırlar. Diğerleri ise akademik düzeyde ehli tarafından talim ve icra edilmektedir. Pratik olarak takip edilen kıraatların başında Asım kıraatı gelmektedir. Müslümanların büyük bir çoğunluğu bugün Asım'ın birinci ravisi olan Hafs'ın kıraatını takip etmekte ve Mushaflar da bu kıraat tarzı esas alınarak basılmaktadır. Türkiye'de de Müslümanların avam tabakası aynı kıraati takip etmektedir. On kıraat ilminin eğitim ve öğretimi ise resmi ve gayr-i resmi yollarla başta; İstanbul, Konya, Ankara, Eskişehir, Erzurum ve Rize gibi şehir merkezlerinde bu işe gönül

vermiş kimseler tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Takip edilen diğery bir kıraat da Nafi kıraatıdır. Bu kıraatın da Verş rivayeti, Mısır ve Kuzey Afrika'nın bazı bölgelerinde okunmaktadır. Mısır esas olarak Verş rivayetini kabul etmekle birlikte pratikte hafs rivayetini takip etmektedir. Ebu Amr'ın kıraatı ise bu kıraatlar içerisinde en az takip edilen kıraattır. Zira bu kıraat sadece Sudan bölgesinde icra edilmektedir.

ÖZET

Kur'ân-ı Kerimdeki kelimelerin farklı şekillerde okunabilmesi anlamına gelen kıraatler, tartışmasız zengin İslam kültürü ve medeniyetinin temel taşları arasındaki yerini almış, esaslı ve ilkeli bir disiplindir. Kıraatlerin, Kur'ân-ı Kerimin nüzulünden başlayarak Hicri III. asrın ortalarına kadarki geçirdiği süreçleri aşağıdaki merhalelerle özetleyebiliriz.

Birinci merhale, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e "ikra'" (oku!) (Alak, 96/1) diye başlayan ve 23 küsur yıl zarfında tamamlanacak olan vahiy taliminin başlangıç aşamasıdır. Bu süreç Hz. Rasulullah'ın ahirete irtihaline kadar devam etmiş ve sonuncu yılda iki defa arza'nın gerçekleştiği bildirilmiştir.

İkinci merhale, Hz Rasulullah'ın sahabeyi talim etme aşamasında gerçekleşen süreçtir. Aynı zamanda inen ayetleri de ezberleyen ve Kur'ân'ın okunuşundaki müşkül meseleleri bizzat Hz. Rasulullah'a sormak gibi bir imkâna sahip olan bu ilk Müslüman topluluğu, Kur'ân kıraatleri noktasında büyük ihtilaflar yaşamamıştır. Hz. Ömer ve Hişâm b. Hakîm olayı gibi birkaç hâdiseden başka örnek yok gibidir. Zira aralarında sorunlarını anında çözebilen Muallim-i evvel (a.s.) vardı. Alî b. Ebû Tâlib, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Ka'b ve Ebu'd-Derdâ gibi kurrâ hafızları bu kategoride değerlendirebiliriz.

Üçüncü merhale, Hz Ebû Bekir'in Kur'ân'ı cem' etmesiyle başlayan ve Hz Osman'ın teksir faaliyeti ile devam eden süreçtir. Sahabenin tabiûna Kur'ân'ı talim etmesi ve kıraat eğitimi vermesi de bu dönemin içerisinde değerlendirilir. Bu eğitim ve öğretimin başlangıcı da Hz. Osman döneminde; "yedi harf" ruhsatından ve dahi kıraatlerin farklılığından mütevellit ihtilafların gün yüzüne çıkmasıylaadır. Komutan Huzeyfe b. el-Yemân'ın askerleri arasındaki meşhur olaydan sonra, Hz. Osman'ın emriyle Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında istinsah ettirilen Mushafların farklı şehir merkezlerine birer kurrâ sahabeyle gönderilmesi neticesinde, tabiûndan kıraat konusunda son derece mümtaz şahsiyetlerin yetişmiş olması, bu dönemin, kıraat ilminin yayılmasına büyük bir katkısı olduğunu göstermektedir.

Dördüncü merhale, Kur'ân'ın noktalama ve harekeleme dönemidir. İslam'a giren Arap olmayan unsurların dil noktasında yapmış oldukları lahnın yaygınlaşması ve Kur'ân-ı Kerim'de tahrif ve tağyire neden olacağı endişesi sebebiyle, Ebu'l-Esved ed-Düeli, Nasr b. Âsım ve Yahya b. Ya'mer tarafından Kur'ân-ı Kerim harflerinin noktalama işlemi yapılmıştır.

Beşinci merhale, bu kıraatleri belli kurallar çerçevesinde disipline eden ve daha sonra okudukları kıraatlerin kendilerine nispet edilecek olan on kıraat imamının dönemidir. Bu dönemde kıraat ilmine gösterilen özen ve titizlik sayesinde kıraat ilmi zirve yapmış ve en parlak dönemini yaşamıştır denebilir. Nitekim ilk teliflerin yapıldığı bu dönemde artık kıraat ilmi şifâhî olmaktan çıkmış ve kitaplardaki yerini almış oluyordu. Bu ilmin tedvin dönemi sayılan bu merhalesinde İbn Ya'mer ve Kâsım b. Sellâm gibi nice büyük zatlar yetişmiştir.

Altıncı merhale, ilk defa kıraatleri yedi ile tahsis eden İbn Mucâhid'in kaleme aldığı *Kitâbu's-Seb'a* adlı eserinin kıraat ilmi literatürüne kazandırılmış olduğu dönemdir. Kırılma noktalarından biri olan bu 'mütevatir' kıraat sınırlaması, aynı dönemde yaşamış İbn Mihrân en-Nîsâbûrî tarafından ilk defa genişletilerek 10'a çıkarılmıştır.

Yedinci ve son merhale, 800'lü yıllarda büyük kıraat üstadı İbnü'l-Cezerî tarafından kaleme alınan *et-Tabhîr* ve *en-Neşr fi'l-Kırâât'il-Aşr* adlı eserlerde ise bu kıraatlerin (aşere kıraatının) sıhhat konusunda aralarında bir fark olmadığını deliller getirmek suretiyle ispatlamaya çalıştığı dönemdir.

Bu merâhilin ışığında ayetin okunuş biçimine ilişkin ortaya konan kıraatlerin Kur'ân okunuşunda kullanılabilmesi için de öncelikle kabul edilen "kırâat merviyâtında" bir dayanağının olması gerektiğini hatırlatmakta fayda vardır. Bununla beraber Arap gramerine ve Hatt-ı Osmaniye'ye uygunluk şartını da ilave etmek kıraatlerin kabulü noktasında tamamlayıcı bir mahiyet kazanmış olacaktır.

Bugün ise bu kıraatlerin birçoğu tarihi süreç içerisinde pratiğini kaybetmiş ve bunlar içerisinde Asım, Nâfi ve Ebu Amr kıraatları takip edilmektedir. Bu imamlardan en çok takipçisi olan ise Âsım'dır. Diğer kıraatler ise ya ihtisas düzeyinde ya da çok kısıstlı bölgelerde uygulanabilmektedirler.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Osman Mushaf'ında yedi harfe yer verilip verilmemesiyle alakalı âlimler tarafından dile getirilen görüşler arasında yer almaz?

- a) Yedi harfin tamamına yer verilmiştir
- b) Sadece bir kısmına yer verilmiştir
- c) İhtiyaç ortadan kalktığı için hiç yer verilmemiştir
- d) Yedi harfin hiç birine yer verilmemiştir

2. Aşağıdakilerden hangisi kıraatlerin sahih ve makbul olabilmeleri için gereken şartlardan değildir?

- a) Takdiren de olsa Hz. Osman mushafına uygun olması
- b) Kıraat âlimleri tarafından makbul olması
- c) Sahih ve muttasıl bir senedinin bulunması
- d) Bir yönüyle de olsa Arap gramerine uygun olması

3. “*Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*” adlı eser aşağıdaki yazarlardan hangisine aittir?

- a) Eş-Şâtıbî
- b) İbnu'l-Cezerî
- c) Ebû Amr ed-Dânî
- d) Kâsım b. Sellâm

4. Meşhur ve kabul gören görüşe göre kıraat ilminde kitap telif eden ilk kişi kimdir?

- a) Kâsım b. Sellâm
- b) İbn Mihrân en-Nîsâbüî
- c) Yahya b. Ya'mer
- d) Mekkî b. Ebî Tâlib

5. Aşağıdaki imamlardan hangisi “aşere” imamları arasında zikredilmez?

- a) Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'kâ'
- b) Yahya b. Mübarek el-Yezîdî
- c) El-Kisâî
- d) Ebû Amr b. Alâ

SEKİZİNCİ HAFTA

ÜNİTE VIII: UYGULAMA

KONULAR:

-YÜZÜNE OKUMA (Kur'ân-ı Kerim'i Karşılıklı Okuyarak Tecvid Konularını Usulüne Uygun Olarak Tatbik Etmek)

-7. CÜZÜN İLK 10 SAYFASI

-EZBER: RAHMÂN SURESİ I

DOKUZUNCU HAFTA

ÜNİTE IX: KUR'ÂN OKUMANIN FAZİLETLERİ

KONULAR

1. Kur'ân Okumanın Faziletleri
2. Kur'ân-ı Kerim'i Okumanın Fazileti Hakkında Ayetler
3. Kur'ân-ı Kerim'i Okumanın Fazileti Hakkında Hadisler
4. Kur'ân'ı Dinlemekle İlgili Ayet ve Hadisler
4. Sûre ve Ayetlerin Faziletleri

AMAÇLAR

1. Kur'ân okumanın temel amaçlarını ve gayelerini öğrenebilmek
2. Kur'ân'ı niçin okuduğunu öğrenebilmek
3. Kur'ân'ı bir mucize olduğunun bilinciyle okuyabilmek
4. Kur'ânın üstünlüğünü ve değerini kavrayıp onunla amel etmeyi sağlamak
5. Surelerin bir birine üstünlüklerinin olup olmadığını öğrenmek

HAZIRLIK SORULARI

1. Kur'ân okumanın insan üzerinde ne gibi bir etkisi olabilir, araştırınız?
2. Kur'ân okumakla ilgili ayetleri araştırınız?
3. Kur'ân okumakla ilgili hadisleri araştırınız?
4. Kur'ân'ı yüzüne okumanın asıl hedefi sizce neler olabilir?

KUR'ÂN OKUMANIN FAZİLETLERİ

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'in üstünlüklerini, onun tamamını veya bazı sûre ya da âyetlerini öğrenip okuyan, öğreten, dinleyen, ezberleyenlerle hükümlerine göre amel edenlerin kazanacağı sevapları; bazı sûre yahut âyetlerinin şifâlı oluşuna dair âyet ve hadislerde verilen bilgileri ifade etmek üzere İslâmî kaynaklarda genellikle Fezâilü'l-Kur'ân, bazen de Sevâbu'l-Kur'ân veya Menâfiu'l-Kur'ân gibi tabirler kullanılmıştır.

Kur'ân'ın üstünlükleri hakkında ilk bilgileri Kur'ân'dan almaktayız. Buna göre, Kur'ân, çok şerefli, çok hikmetli, öğüt kaynağı, doğru yola ileten bir kitaptır. Allah, Kur'ân'da müminler için şifâ ve rahmet indirmiştir. Kur'ân'ın hürmetine, onun indirildiği gece bin aydan daha hayırlı ve mübarek bir gece olarak kabul edilmiştir.

Yeryüzünde en çok okunan, en çok ezberlenen ve onunla amel edilen kitap Kur'ân'dır. Koyduğu teşhis ve getirdiği çözümlerle bütün insanlığın rehberidir. Çünkü o, tükenmez bir ilham, ümit ve rahmet kaynağıdır.

O, Allah'ın inzal ettiği ettiği kitapların en büyüğü, benzeri bulunmayan bir nurdur. O, hak ile batılı birbirinden ayırt eden söz (Âl-i İmrân, 3/103), hak dava için hidayet rehberidir (Yûnus, 10/57). O'nun belâğatından daha fasih, fesahatından daha üstün, ifadesinden daha veciz, tilavetinden daha tatlı bir kitap yoktur. O'na tutunan doğru yolu bulmuş, O'ndan sapan da Allah'ın lütfundan uzaklaşmıştır.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Rasûlüllah'ın en büyük ve ebedi mucizesidir. Dünya ve ahiret hayatında geçmiş peygamberlere karşı iftihar vesilesidir. Mucize oluşuna dair söylenecek çok söz, aktarılacak çok rivayet vardır. Fakat burada kısaca şunları aktarabiliriz:

Hz. Peygamber zamanında edebiyatın revaçta bulunduğu bilinen bir gerçektir. Çeşitli mevsimlerde, meşhur panayırılarda (Ukâz, Mecenne vs.) zamanın insanını en çok meşgul eden şey edebiyattı. Tam da böyle bir dönemde görevlendirilen Hz. Peygamber'in mucizesinin de aynı cinsten olması kadar tabii bir şey olamazdı. Fakat unutulmamalıdır ki Kur'ân, bir edebiyat kitabı olmadığı gibi, sırf o günün müşriklerine lafızların ahengini ve sözünün akıcılığını kabul ettirmek veya üstünlük sağlamak için nazil olmuş değildir. O'nun asıl amacı, insanlığın ebedi hidayet ve saadetidir. Tabiidir ki bunu icra ederken de en iyi sözcüklerle ifade etmiştir. Kısacası, gayeyi, en etkili şekilde sunmuştur.

Hz. İsâ'dan uzun bir zaman sonra insanlık kıyamete kadar mucizeliğini devam ettirecek icâzî ve i'câzî bir vesile bekliyordu. Böylece yüce Allah, Hz. Peygamber'i risaletinin hak olduğuna en büyük delil olmak üzere, Kur'ân mucizesi ile gönderdi. Tüm bu yaşananlardan

sonra netice olarak şunu ifade edelim ki, böylesi faziletli bir kitaba sahip olma imkânını lütuf ve keremiyle yüce Allah, biz Müslümanlara ihsan buyurdu. Bu ağır sorumluluğu yüklenen bu ümmetin imtihanının çok çetin olduğu muhakkaktır. Ne mutlu başarılanlara!

1. Kur'ân Okumanın Fazileti İle İlgili Ayetler

Fazîlet, bir şeyin taşıdığı seçkin ve kıymetli özellikler sebebiyle başka bir şeye üstün olmasıdır. Fazîlet, hayır olan ve övülen bir özelliktir; noksanlığın karşıtı olup kemâli ifade eder. Fazîlet Arap dilinde ilimlerle, yani bilgi alanlarıyla, ibadetler, ameller yani davranışlarla veya ahlâkî niteliklerle ilgili olarak kullanılır. Bir ilim diğerinden veya bir âlim başkasından daha fazîletli olabilir. Bir amel, bir ibadet, bir davranışın da aynı şekilde benzerlerinden daha üstün, daha faziletli kabul edildiği vâkidir. Ahlâkî hasletler de kendi aralarında bir derecelendirmeye tâbi tutulabilirler. Bunların her birinin Kur'ân ve Sünnet'te örneklerini görmek mümkündür.

Bu kısımda, genelde bilinen ve ulaşılabilen bir niteliğe sahip olmalarından ötürü ayetleri ele alırken onların sadece mealini vermeye çalışacağız. "Kur'ân'ın fazileti" ile alakalı ayetlerde öne çıkanları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- *Şüphesiz o Zikr'i (Kur'ân'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.* (Hicr, 9)
- 2- *"O kitap (Kur'ân); onda asla şüphe yoktur. O, müttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir"* (Bakara, 2).
- 3- *"Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır"* (Bakara, 185).
- 4- *"Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik"* (Nisâ 174).
- 5- *"Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi. Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir"* (Mâide 15, 16).

6- *"Bu (Kur'ân), Ümmü'l-Kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Ahirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını hakkıyla kılmaya devam ederler"* (En'âm, 92).

7- *"İşte bu (Kur'ân), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin"* (En'âm, 155).

8- *"Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik"* (A'râf, 52).

9- *"Kitab'a sınıksız sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz"* (A'râf, 170).

10- *"Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin"* (Arâf, 204).

11- *"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir. De ki: Ancak Allah'ın lûtfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevininler. Bu onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır"* (Yûnus, 57, 58).

12- *"Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'ân), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır"* (İbrahim, 1).

13- *"Biz, Kur'ân okunduğu zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz. Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'ân'da Rabbinin birliğini yadettiğinde onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, gerisingeri dönüp giderler"* (İsrâ, 45, 46).

14- *"Biz, Kur'ân'dan öyle birşey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır"* (İsrâ, 82).

15- *"Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken"*

hem bedenleri hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitab, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz" (Zümer, 23).

16- "İşte böylece sana da emrimizle Kur'ân'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermekteisin" (Şûrâ, 52).

17- "Eğer biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz" (Haşr, 21).

18- "Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesini bin aydan hayırlıdır" (Kadr, 1, 2, 3).

19 - "İşte o apaçık delil Allah tarafından gönderilen ve en doğru hükümleri hâvî tertemiz sayfeleri okuyan bir elçidir" (Beyyine, 2, 3).

2. Kur'ân Okumanın Fazileti İle İlgili Hadisler

Bu bölümde, Kur'ân okumanın fazileti hakkında rivayet edilen hadislerin Arapça metnini tercümeleri ile birlikte vermeye çalışacağız:

1- عن أبي أمامة (ض) قال: سمعتُ رسولَ الله (صلعم) يقول: اقرؤوا القرآنَ فإنه يأتني يومَ القيامةِ شفيعاً لأصحابه.

Ebû Ümâme radiyallahu anh, ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i:

"Kur'ân okuyunuz. Çünkü Kur'ân, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaatçi olarak gelecektir" buyururken işittim, demiştir. Müslim, Müsâfirin 252. Ayrıca bk. Ahmed İbni Hanbel, Müsned, V, 249, 251.

2- وعن النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ (ض) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: يُؤْتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْقُرْآنِ وَأَهْلِهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ فِي الدُّنْيَا تَقْدُمُهُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ، تُحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبَيْهِمَا .

Nevvâs İbni Sem'ân radiyallahu anh şöyle dedi:

Ben Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'i:

“Kıyamet gününde Kur'ân ve dünyadaki hayatlarını ona göre düzenleyen, Kur'ân ehli mahşer yerine getirilirler. Bu sırada Kur'ân'ın önünde Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri vardır. Her ikisi de kendilerini okuyanları müdafaa için birbiriyile yarışırlar” buyururken işittim. Müslim, Müsâfirîn 253. Ayrıca bk. Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân 5.

3- وعن عثمان بن عفان (ض) قال: قال رسول الله (صلعم): خيركم من تعلم القرآن وعلمه .

Osmân İbni Affân radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Sizin en hayırlılarınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir.” Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân 21. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, Salât 349; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân 15; İbni Mâce, Mukaddime 16.

4- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: قال رسول الله (صلعم): الذي يقرأ القرآن وهو ماهرٌ به مع السفرة الكرام البررة، والذي يقرأ القرآن ويتتعتع فيه وهو عليه شاقٌ له أجران .

Âişe radiyallahu anhâ'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Kur'ân'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır.” Buhârî, Tevhîd 52; Müslim, Müsâfirîn 243. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, Salât 349; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân 13; İbni Mâce, Edeb 52.

5- وعن أبي موسى الأشعري (ض) قال: قال رسول الله (صلعم): مثل المؤمن الذي يقرأ القرآن مثل الأترجة: ريحها طيبٌ وطعمها طيبٌ، ومثل المؤمن الذي لا يقرأ القرآن كمثل التمرة: لا ريح لها وطعمها خلو،

وَمَثَلُ الْمُتَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ: رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْمُتَنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ: لَيْسَ لَهَا رِيحٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ .

Ebû Mûsa el-Eş'arî radıyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Kur’ân okuyan mü’min portakal gibidir: Kokusu hoş, tadı güzeldir. Kur’ân okumayan mü’min hurma gibidir: Kokusu yoktur, tadı ise güzeldir. Kur’ân okuyan münâfık fesleğen gibidir: Kokusu hoş fakat tadı acıdır. Kur’ân okumayan münâfık Ebû Cehil karpuzu gibidir: Kokusu yoktur ve tadı da acıdır.” Buhârî, Et’ime 30 Fezâilü’l-Kur’ân 17, Tevhîd 36; Müslim, Müsâfirîn 243. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, Edeb 16; Tirmizî, Edeb 79; İbni Mâce, Mukaddime 16.

6- وعن عمر بن الخطاب (ض) ، أَنَّ النَّبِيَّ (صَلَعَم) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ الْآخَرِينَ

Ömer İbni Hattâb radıyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Allah bu kitapla(Kur’ân’la) bazı kavimleri yükseltir; bazılarını da alçaltır.” Müslim, Müsâfirîn 269. Ayrıca bk. İbni Mâce, Mukaddime 16.

7- وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ (صَلَعَم) قَالَ: لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ، فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آتَاءَ اللَّيْلِ وَآتَاءَ النَّهَارِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا، فَهُوَ يُنْفِقُهُ آتَاءَ اللَّيْلِ وَآتَاءَ النَّهَارِ .

İbni Ömer radıyallahu anhümâ'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Sadece şu iki kimseye gıpta edilir: Biri Allah’ın kendisine Kur’ân verdiği ve gece gündüz onunla meşgul olan kimse, diğeri Allah’ın kendisine mal verdiği ve bu malı gece gündüz O’nun yolunda harcayan kimse.” Buhârî, İlm 15, Zekât 5, Ahkâm 3, Temenni 5, İ’tisâm 13, Tevhîd 45; Müslim, Müsâfirîn 266- 268. Ayrıca bk. Tirmizî, Birr 24; İbni Mâce, Zühhd 22.

8- وعن البراء بن عازب قال: كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ، وَعِنْدَهُ فَرَسٌ مَرْبُوطٌ بِشَطْرَيْنِ، فَتَغَشَّتْهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ تَدْنُو، وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفِرُ مِنْهَا. فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ (صَلَعَم)، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنْزَلَتْ لِلْقُرْآنِ

Berâ İbni Âzib radiyallahu anhümâ şöyle dedi:

“Bir adam Kehf sûresini okuyordu. Yanında iki uzun iple bağlanmış bir at vardı. O adamın üzerini bir bulut kapladı ve yaklaştırmaya başladı. Atı da o buluttan ürkmeye başlamıştı. Sabah olunca, adam Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’e geldi ve bu durumu anlattı. Bunun üzerine Peygamberimiz “O sekînedir; okuduğun için inmiştir” buyurdu. Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân 11; Müslim, Müsâfirîn 24

9- وعن ابن مسعود (ض) قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم): مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ فَلَهُ حَسَنَةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا لَا أَقُولُ: الْم حَرْفٌ، وَلَكِنْ: أَلِفٌ حَرْفٌ، وَلَا مٌ حَرْفٌ، وَمِيمٌ حَرْفٌ .

İbni Mes’ûd radiyallahu anh‘den rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Kim Kur’ân-ı Kerîm’den bir harf okursa, onun için bir iyilik sevabı vardır. Her bir iyiliğin karşılığı da on sevaptır. Ben, elif lâm mîm bir harftir demiyorum; bilâkis elif bir harftir, lâm bir harftir, mîm de bir harftir.” Tirmizî, Fezâilü’l-Kur’ân 16.

10- وعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَعَم): إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْحَرَبِ .

İbni Abbâs radiyallahu anhümâ’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Kalbinde Kur’ân’dan bir miktar bulunmayan kimse harap ev gibidir.” Tirmizî, Fazâilü’l-Kur’ân

18. Ayrıca bk. Dârimî, Fezâilü’l-Kur’ân 1; Ahmed İbni Hanbel, Müsned, I, 223.

11- عن عبد الله بن عمرو بن العاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عن النبيِّ (صَلَّمَ) قال: يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ: اِقْرَأْ وَارْتَقِ وَرَتِّبْ كَمَا كُنْتَ تُرْتِّلُ فِي الدُّنْيَا، فَإِنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرَأُهَا .

Abdullah İbni Amr İbni Âs radiyallahu anhümâ'dan rivayet edildiğine göre, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Her zaman Kur’ân okuyan kimseye şöyle denecektir: Oku ve yüksel, dünyada tertîl ile okuduğun gibi cennette’de tertîl ile oku. Çünkü cennette yerleşeceğin yer, okuduğun âyetin son noktasındadır. Ne kadar okursan o kadar yükselirsin” Ebû Dâvûd, Vitr 20; Tirmizî, Fezâilü'l-Kur’ân 18.

3. Kur’ân’ı Dinlemenin Fazileti

Kur’ân’ı Kerim’i okumak kadar dinlemek te önemlidir. Bu konuda da birçok âyet ve hadis vardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “Kur’ân okunduğu zaman ona kulak verin, dinleyin ki, merhamet olunasınız” (A’raf, 204).

Diğer bir âyette ise, “Onlar sözü (Kur’ân’ı) dinlerler ve en güzeline uyarlar” (Zümer, 18)

Hz. Peygamber de Kur’ân’ı dinlemeyi çok severdi. Nitekim onun arkadaşlarından Kur’ân dinlediği birçok rivayette bildirilmiştir. Abdullah ibn Mes’ûd, Salim, Ebû Musâ el-Eş’arî gibi sahabîleri dinlemiş, takdirlerini beyân etmişti. Hz. Peygamber, kendisine gelen vahyi hem okuyor, hem de okutturuyordu. Hz. Resûl’un aynı zamanda bir Kur’ân muallimi olduğunu düşünürsek, bu hususu daha iyi anlarız. Nitekim o, Kur’ân dinlemenin fazileti hususunda şöyle buyurmuştur: “Kim Allah’ın kitabından bir âyet dinlerse, ona kat kat sevap verilir. Kim de onu okursa, o, kıyamet gününde o kimse için nûr olur” (Ahmet İbn Hanbel, Müsned, II; 341).

4. Sûre ve Ayetlerin Faziletleri

Kur’ân’daki bir sûre veya âyetin yine Kur’ân’daki başka bir sûre ve âyetten daha faziletli olup olmayacağı, ulemâ arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. İmam Ebû’l-Hasen el-Eş’arî, Kâdî Ebû Bekir el-Bâkılânî ve İbni Hibbân gibi kelâm âlimleri böyle bir şeyin olamayacağı kanaatindedir. Çünkü bilindiği gibi Kur’ân’ın tamamı Allah kelâmıdır. Bir sûre veya âyet diğerinden daha fazîletlidir denilirse, mukâbilinin noksan olması gibi bir sonuç ortaya çıkar ki, bu doğru bir düşünce olarak kabul edilemez. Fakat İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, bir sûrenin başka bir sûreden, bir âyetin de diğer bir âyetten üstün olmasının câiz olduğu görüşünü benimserler. Çünkü bu konuda yoruma ihtiyaç hissettirmeyecek kadar açık

naslar bulunduğunu ileri sürerler. Bu kadar çok sahih rivâyet ortada dururken, konu hakkında ihtilaf etmenin bile doğru olmadığını ifade ederler. İmam Kurtubî, doğru düşüncenin bu sonuncu görüş olduğunu söyler.

İmam Gazzâlî de, Kur'ân kendisine inmiş olan Resûl-i Ekrem'in bunu ifade ettiğini belirterek, bazı sûrelerin başka sûrelerden, bazı âyetlerin de başka âyetlerden daha üstün sayılması konusunda ihtilâf edecek bir durum olmadığını açıklar. Bunun bir de misâlini verir ve benzer hadislerin pek çok olduğunu söyler. Bu konuda Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuşlardır: “*Yâsin sûresi Kur'ân'ın kalbidir, Fâtiha sûresi Kur'ân sûrelerinin en faziletlisidir, Âyetü'l-kürsî Kur'ân âyetlerinin efendisidir, Kul hüvallahü ahad sûresi Kur'ân'ın üçte birine denktir*” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 26). Fazîlet, bir şeyin mükâfatının büyüklüğü, nefsi etkilemesi itibariyle sevabının kat kat çok olması, insanda Allah korkusu, saygısı ve tefekkürü uyandırmasıyla ölçülür. Dolayısıyla mana ve muhteva açısından bakıldığında, meselâ Âyetü'l-kürsî, Haşr sûresinin son tarafı ve İhlâs sûresinde bulunan Allah'ın varlığına, birliğine, vahdâniyet esaslarına ve Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarına delâlet eden özellikler, Tebbet sûresinde yoktur. Şu halde Kur'ân'dan bir sûre veya âyetin yine Kur'ân'dan bir başka sûre ve âyete üstünlüğü, ifâde ettikleri derinlikli mânalar ve muhtevâları ile alâkalıdır.

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim'in faziletlerini, onun tamamını veya bazı sûre ya da âyetlerini öğrenip okuyan, öğreten, dinleyen, ezberleyenlerle hükümlerine göre amel edenlerin kazanacağı sevapları; bazı sûre yahut âyetlerinin şifâlı oluşuna dair âyet ve hadislerde verilen bilgileri ifade etmek üzere İslâmî kaynaklarda genellikle "Fezâilü'l-Kur'ân", bazen de "Sevâbu'l-Kur'ân" veya "Menâfiu'l-Kur'ân" gibi tabirler kullanılmıştır

Kur'ân'ın faziletleri hakkında ilk bilgileri Kur'ân'dan va hadis-i şeriflerden almaktayız. Buna göre Kur'ân, kendisinin çok şerefli, çok hikmetli, öğüt kaynağı, doğru yola ileten bir hidayet rehberi olduğunu bildirir ve salih amel işleyen mü'minlerinde bu amellerinden dolayı büyük bir mükâfat ile karşılık göreceklerini müjdeler. Hz. Peygamber (s.a.v)'in de, Kur'ân'ın faziletleri konusunda pek çok sayıda hadisleri vardır. Bunları, genel anlamda, Kur'ân'ın bütünüyle ilgili olanlar; sûrelerin fazletine dair olanlar veya özel anlamda bazı âyetlerin faziletiyle ilgili olanlar şeklinde sınıflamak mümkündür.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdaki kelimelerden hangisinde Kur'ân'a övgü yoktur?

- Yeryüzünde en çok okunan, en çok ezberlenen ve onunla amel edilen kitaptır
- Tükenmez bir ilham, ümit ve rahmet kaynağıdır
- Allah'ın inzal ettiği ettiği kitapların en büyüğüdür
- Kur'ân, insanoğlunun değerli bir varlık olduğunu ifade eder

2. Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân'ın üstünlüğünü ifade eden hadislerdendir?

- "Allah bu kitapla(Kur'ân'la) bazı kavimleri yükseltir; bazılarını da alçaltır."
- "Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik"
- "Kitab'a sınıksız sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz"
- "Bu (Kur'ân), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin"

3. Aşağıda surelerin faziletiyle ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

- Bir sûre veya âyetin yine başka bir sûre ve âyetten daha faziletli olup olmayacağı, ulemâ arasında ihtilaflıdır.
- İmam Kurtubî, sureler arası üstünlüğün olmadığını ifade etmiştir.
- İmam Gazzâlî sureler arası üstünlüğün olduğunu savunanlar arasındadır.
- Hasan el-Eş'arî ve el-Bâkılânî gibi âlimler sureler arası üstünlüğün olmadığını savunurlar.

4. أَفْرَأْ وَارْتَقِ وَرَتَّلْ كَمَا كُنْتَ تُرْتِّلُ فِي الدُّنْيَا cümlesinin en doğru karşılığı hangisidir?

- "Oku ve çalış, dünyada tertil ile okunduğu gibi"
- "Oku ve yüksel, dünyada tertil ile okuduğun gibi"
- "Oku ve öğren, dünyada tertil ile okunduğu gibi"
- "Oku ve ince düşün, dünyada tertil ile okuduğun gibi"

5. Aşağıdakilerden hangisi Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Rasûlüllah'ın mucizesi olmasının nedenleri arasında sayılamaz?

- Hz. Peygamber'in risaletinin hak olduğuna delil olması için
- O zamanın revaçta bulunan edebiyatına uygun olup benzerini yazamamaları
- Hz. Peygamber'in ümmî olmasına rağmen böyle bir kitabın getirilmesi
- Kur'ân'ın Arap dili ile nazil olması

ONUNCU HAFTA

ÜNİTE X: UYGULAMA

KONULAR:

-YÜZÜNE OKUMA (Kur'ân-ı Kerim'i Karşılıklı Okuyarak Tecvid Konularını Usulüne Uygun Olarak Tatbik Etmek)

-7. CÜZÜN SON 10 SAYFASI

-EZBER: RAHMÂN SURESİ II

ON BİRİNCİ HAFTA

ÜNİTE XI: KUR'ÂN HATTI ve RESMÜ'L-MUSHAF'IN TEVKİFİLİK MESELESİ

KONULAR

1. Kur'ân Hattı / Resmü'l-Mushaf
2. Resmü'l-Mushaf'ın Tevkîfiliği
3. Mezhep Delilleri
4. Güncel Fetva

AMAÇLAR

1. Kur'ân hattından kaynaklanan okumaları öğrenmek
2. Tilâvet ve Kur'ân hattındaki ilişkiyi kavramak
3. Resmü'l-Mushaf'ın tevkîfiliği konusundaki görüşleri öğrenmek
4. Her bir görüşün ileri sürdüğü delilleri anlamak
5. Kur'ân'ın farklı bir yazı stili ile yazılmasının günümüzdeki durumunu öğrenmek

HAZIRLIK SORULARI

1. Resm deyince ne anlıyoruz, araştırınız?
2. Mushaf ve tevkif deyince ne anlıyoruz, araştırınız?
3. Kur'ân yazısının geçirdiği evreler neler olabilir, araştırınız?
4. Kur'ân hattını tanımanın onun tilaveti üzerinde ne gibi bir etkisi olabilir?

KUR'ÂN HATTI ve RESMÜ'L-MUSHAF'IN TEVKÎFÎLİK MESELESİ

Giriş

Müslümanların, dinine ve özellikle Kur'ân'a karşı bir takım sorumlulukları vardır. Bu sorumlulardan biri de şüphesiz onun korunmasıdır. Bu koruma görevinin başında da metin olarak onu muhafaza etmek gelir. Zira Kur'ân hem lafız hem de mana olarak ilahî bir kitaptır. Metnin korunmasının yollarından biri de yanlışsız okumaktır. Çünkü Kur'ân'ın nasıl okunacağını da bizzat kendisi belirtmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in lafzı ve manası, harfleri ve kelimeleri, okunuş açısından tüm yanlışlara karşı korunmuştur.

Müslümanların hayatına yön verip şekillendiren Kur'ân'ı Kerim'in diğer semâvî kitaplardan ayrılan en belirgin özelliklerden biri de şüphesiz onun evrensel olup ebedi olarak hükümlerinin yürürlükte kalmak üzere gönderilmiş olmasıdır. Kendinden önceki hakikatleri koruyup kollayan, onları tasdik eden bir kitap olması kadar onun ilahi kaynaklı son mesaj olması da aslında Müslümanlar için ne denli öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Müslümanların böyle bir kitaba sahip çıkmaları ve lafızları başta olmak üzere onu korumaları kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir.

1. Resmu'l-Mushaf / Resmu'l-Osmânî

“Resm” kelimesi; “kalıntı”, “güzel yürüyüş”, “kâğıda yazı yazmak”, “kitap yazmak” anlamlarına gelmektedir. Mushaf kelimesi ise “bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar” anlamına gelir. Kur'ân'da suhuf ve sıhâf (geniş kaplar) kelimelerinin zikredilmesi Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde bu kökün Arapça'da kullanıldığını göstermektedir.

Mushaf kelimesinin Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ı cemetme faaliyeti sonrasında ortaya çıktığı yönündeki bilgiler malumdur. Yukarıda ifade edildiği üzere Hz. Osman zamanında Mushaf'ların teksiri için kurulan komisyon, Kur'ân'ın kelime ve harflerinin yazılışı hususunda -Hz. Osman'ın da onayladığı- özel bir metod izlemiştir. Müfessirler bu metoda terim olarak “Kur'ân'ın Hattı (=Resmu'l-Mushaf)” ismini vermişlerdir. Ayrıca Hz. Osman'a nispetle “Resmu'l-Osmânî” terimi de kullanılmıştır.

Kırâat âlimleri tarafından resmü'l-mushaf ilmine dair yapılan çalışmalarla zaman içerisinde önemli bir literatür teşekkül etmiştir. İbn Âmir'in (ö. 118/736) *İhtilâfu mesâhifi's-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-İrâk*'ı, Kisâî'nin (ö. 189/805) *İhtilâfu mesâhifi ehli'l-Medîne ve ehli'l-Kûfe ve ehli'l-Basra*'sı, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın (ö. 207/822) *İhtilâfu ehli'l-Kûfe ve'l-Basra ve's-Şâm fi'l-mesâhif*'i, Halef b. Hişâm'ın (ö. 229/844) *İhtilâfu mesâhif*'i, Nusayr b. Yûsuf er-Râzî'nin (ö. 240/854 civarında) *İttifâku'l-mesâhif ile İhtilâfu'l-mesâhif*'i,

Muhammed b. İsa el-İsfahânî'nin (ö. 253/867) *Hicâü'l-mesâhif*'i, Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin (ö. 255/869) *Kitâbü'l-Hicâ ile İhtilâfü'l-mesâhif*'i, Ahmed b. İbrahim el-Varrâk'ın (ö. 270/884) *Hicâü'l-mesâhif*'i, Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî'nin (ö. 328/940) *er-Redd 'alâ men hâlefe mushafe Osmân*'ı, Ebû Bekr b. Mıksem el-'Attâr'ın (ö. 354/965) *Kitâbü'l-Mesâhif ile el-Letâif fî cem'i hicâi'l-mesâhif*'i, Ebû Bekr b. Mihrân en-Nisâbüri'nin (ö. 381/992) *el-Hicâ*'ı gibi eserler bu kapsamda zikredilebilir.

Resm, iki kısma ayrılmaktadır: **Kıyâsî** ve **İstılâhî**. Buna göre **kıyâsî**: Hattın lafza uygun olmasıdır. **İstılâhî hat** ise mushaflara özgü imla kurallarını ve harflerin yazımındaki özel durumları (*hazif, ziyâde, hemze, ibdâl, fasl ve vasl, iki farklı kıraat*) esas alan bir yazı türüdür. Mushafların yazımı, bu kurallar çerçevesinde genel Arapça imla kurallarından bazı istisnalar gösterir. Bu istisnai durumlar, altı ana başlık altında incelenir:

1. **Hazif (eksiltme)**: Harflerin yazımda düşürülmesi.
2. **Ziyâde (ekleme)**: Fazladan bir harf eklenmesi.
3. **Hemze**: Hemzenin yazımındaki özel kurallar.
4. **İbdâl (değiştirme)**: Bir harfin yerine başka bir harfin yazılması.
5. **Fasl ve Vasl (ayrı ve bitişik yazma)**: Kelimelerin ayrı ya da bitişik yazılması.
6. **İki farklı kıraat**: Birden fazla kıraatle okunabilen kelimelerin, kıraatlardan birini gösterecek şekilde yazılması.

Bu aykırılığın sebebi de hüküm ve uygunluk açısından o kıraatin bir harfe veya asıl-fer'e delalet etmesi içindir.

“İlk Mushafların en çok tartışılan özelliklerinden biri imlalarıdır. Zira kelimelerin yazımında lafız-okuyuş örtüşmesinin dışına çıkılmış, bazı yerlerde aynı yapıdaki kelimeler farklı biçimde yazılmıştır. Bu özel imlalar için “hicâü'l-mushaf, resmü'l-mushaf, er-resmü'l-Osmanî, er-resmü'l-İstılâhî” tabirleri kullanılmıştır. Bu tabirlerin ilki, daha çok Ebû Amr ed-Dâni'ye (ö. 444/1052) ait *el-Mukni' fî ma'rifeti mersumi mesâhifi'l-emşâr* adlı eser öncesindeki kaynaklarda görülmekte olup daha sonra “resm” kelimesi yaygınlık kazanmıştır.”

Hakkında çok sayıda çalışma yapılmış olan bu mushafların imlâ özellikleri genellikle elif, yâ ve “vâv”ın hafzedilerek yazıldığı yerler (*جُلْفَ رَسُولِ اللَّهِ، أَسْرَ بَعْبَادِي، يُوْسَا* gibi), vâv, yâ ve elif ilâve edilerek yazılan kelimeler (*أُولُو، نَبَائِ الْمُرْسَلِينَ، بَنُو إِسْرَائِيلَ، بَاو* gibi), iki “lâm”dan birinin hafzedildiği yerler (*الذِي، اللَّيْلِ* gibi), hem bitişik hem ayrı yazılan kelimeler (*عَنْ مَا نَهَوْنَا، وَإِنْ*)
شَجَرَتِ الزَّقْوَمِ، قَرْتِ) hem açık tâ hem kapalı tâ ile yazılanlar (*مَنْ مَا نَرِيْنَكِ، مَنْ مَا مَلَكْتِ، مَنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ*,

(gibi), hemzenin çeşitli durumlardaki yazımı, imlâsında mushafların ittifak halinde bulunduğu kelimeler, imlâsında mushafların ihtilâf ettiği kelimeler gibi başlıklar altında incelenmiştir.

Hız. Osman mushaflarının şekil ve hattını muhafazaya son derece önem veren âlimlerin yanı sıra sonraki âlimlerden yazının bir sembolden ibaret olduğunu, meselenin Kur'ân'ı doğru okumayı sağlayan metni şekillendiren hattan ibaret bulunduğunu söyleyenler de vardı. Buna göre Kur'ân'ın kûfî hatla olduğu gibi başka biçimde yazılması da câizdir. Kur'ân metnini muhafazada müslümanların hassasiyetinden kaynaklanan bu ihtilâflar V. (XI.) yüzyıla kadar devam etmiştir. Fakat zamanla hareke ve noktaların kaçınılmazlığı âlimler tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca sûrenin baş tarafına adını yazmak, âyetleri birbirinden ayıran işaretler koymak, Kur'ân'ı cüzlere, hiziplere ayırarak bunlar için özel şekiller yapmak, mushafı tezyin etmek hoş karşılanmaya başlanmıştır. Aslında mushaf kitâbetinde neshî yazının kûfînin yerini alması resm-i Osmânî'ye muhalefet olmayıp hat sanatının tarihî seyri içinde gelişmesinin tabii bir neticesidir. Kûfî ve neshî yazısında harflerin öz ve cevherleri aynıdır, farklılık harflerin özel şekillerindedir. Böylece Hız. Osman'ın mushaf kitâbeti için koyduğu usullere zaman içinde ilâveler olmuş, hat, kıraat, dil âlimleri ve kâtipler tarafından Kur'ân hattının şekli, imlâsı ve tertibi bazı İslâm ülkelerinde geliştirilerek kurallara bağlanmış, bu konuda "ilmü resmi'l-mushaf" adıyla bir ilim tedvin edilmiştir. Mushaf kitâbetindeki yazı ve imlâda bu klasik formlara bağlı kalmak esas alınmıştır.

İslâm'ın ilk dönemlerinde ashâb-ı kiram Kur'ân-ı Kerim'i ezberleme yani sadırlarda taşıma yöntemiyle onu koruma yoluna gitmişlerdir. Her ne kadar inen vahiy bir takım eşyaların üzerine yazılıyor olsa da esasen "Kur'ân naklinde itimad, yazıya değil zihinlerdekilere" idi. Hız. Peygamber'in vefatını müteakip Kur'ân-ı Kerim İslâm'ın ilk halifesi Hız. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde cemedilmiş, ardından yeni fetihlerle beraber Müslümanların sayısı arttıkça zamanla kıraat farklılıklarındaki etkiler de kendini göstermeye başlamıştır.

Bunun sonucu olarak Hız. Osman (ö. 35/655), Mushaf'ların istinsah sürecini başlatmış ve çoğaltılan bu Mushafların farklı bölgelere gönderilmesi talimatını vermiştir. Teksir faaliyeti yapılırken dikkat edilen diğer bir husus ise Kur'ân'ın harekesiz ve noktasız olmasıdır. Zira çoğaltılan Mushaflarda bazı kelimelerin birden fazla vecihlerle okunmaya müsait olabilmesinin yolu, kelimelerin harekeleme ve noktalamadan soyutlanarak yazılmasından geçiyordu. Tabiûn dönemine gelindiğinde, âlimler, sahabe dönemine yakın olmasına rağmen dillerinin bozulduğunu ve halk arasında dil hatalarının çokça yapıldığını

görmelerinden dolayı endişeye kapılmışlar ve bunun sonucunda Kur'ân'ın harekelenmesi ve noktalanması sürecini başlatmışlardır.

Kur'ân'ın harekelenmesi konusunu ele alan hemen bütün kaynaklar, Kur'ân-ı Kerim'i ilk defa harekeleme yoluna giden kişinin Hz. Ali'nin (ö. 40/660) talebesi tabiûn âlimlerinden Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) olduğunu belirtirler. İslam'a giren Arap olmayan unsurların dil noktasında yapmış oldukları lahnın yaygınlaşmasının Kur'ân-ı Kerim'de de tahrif ve tağyîre neden olacağı endişesi ile Irak Valisi Haccac b. Yûsuf'un (ö. 95/713) devreye girmesiyle, dönemin kurrâsı ve Arap diline hâkim iki âlimi Nasr b. Âsım (ö. 89/708) ve Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746) tarafından Kur'ân-ı Kerim harflerinin noktalama işlemi yapılmıştır. Fakat şuan elimizde mevcut Mushaf'ların noktalama işaretlerinin büyük oranda meşhur dilci Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) tarafından yapılan çalışmalarla son şeklini aldığını söyleyebiliriz.

2. Resmu'l-Mushaf'ın Tevkîfilîği

Yâ harfine nispet edilen Tevkîf kelimesi, “durdurmak”, “susturmak”, “dokunulmaz kılmak”, “olduğu hal üzere bırakmak” anlamlarına gelir. İlim erbâbı kimseler, buna “meskûtun anı” tabirini de kullanır. Hz. Osman sonrası Mushaf yazımlarında onun Mushaf'larının imlasına uyulup uyulmayacağı ve yazıda meydana gelecek gelişmelerin Mushaf yazısına yansıtılıp yansıtılmayacağı konusu tartışılmışsa da pratikte genel olarak resm-i Osmani'ye bağlı kalınmıştır.

İslâm geleneğinde “resmu'l-mushaf” konusu son derece ciddiye alınmış ve Mushaf'ların imlasında Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği İmam Mushaf'ın imlasına bağlılığın gereği üzerinde durularak bu imlaya muhalefetin hükmü ile ilgili önemli görüşler ileri sürülmüştür. Genel anlamda bu görüşler üç kısımda değerlendirilir:

Birinci Mezhep: Resmu'l-mushafın tevkîfi olduğunu, hiçbir bir şekilde değişime tabi tutulamayacağını ve buna muhalefetin haram olduğunu belirten görüşü cumhûr-u ulemânın selef ve halefî görüşüdür. Söz konusu görüşün sahipleri, bu durumu Kur'ân surelerinin ve ayetlerinin tertibi gibi olduğunu, dolayısıyla onun yazısıyla alakalı ne takdim ne de tehir söz konusu olacağını ifade etmişlerdir.

İkinci Mezhep: “Resmu'l-mushaf”ın tevkîfi olmadığını, aksine ıstilahî olduğunu savunanlar bu kategoride yer alır. Bu görüş sahiplerine göre Mushaf'ta değişiklik -yeni hat şekline uygun olduğu sürece- yapılabilir.

Üçüncü Mezhep: Bu görüş sahipleri, Kur'ân'ın insanların geneli (avâm) için şartlarına uyduğu sürece güncel yazıyla yazılabildiğini, yalnız âlimler (havâs) için “resmu'l-mushaf”ın olduğu hal üzere bırakılması ve adeta nostaljik olarak korunmasının gerektiğini savunurlar.

2.1. Birinci Mezhebin Delilleri

Bu görüşü bir kaç başlık altında değerlendirebiliriz. Efendimiz (s.a.s) henüz hayattayken Kur'ân yazısının hangi şekilde yazıldığını, vefatından sonra sahabe dönemi ve sonrasında gelen tabiûn safhasında geçirmiş olduğu evrelerini bilmekte yarar vardır. Ayrıca bu mezhep âlimleri tarafından delil sadedinde öne sürdükleri bir takım akli ve nakli istidlalleri de serdederek konuyu maddeler halinde sunmak isteriz.

2.1.1. Hz. Rasulullah Dönemi

Cumhûra ait olan bu görüşün temeli, Hz. Rasulullah'ın vahiy kâtiplerine Kur'ân'ı, söz konusu “resm” şekliyle yazdırdığına dayanmaktadır. Aynı zamanda Allah Rasulü (s.a.s) vahiy kâtiplerinin yazdıklarını da tasdik ve teyit ettiği görüşünü ileri süren bu mezhebin savunucuları, Kur'ân'ın bu yazı şekliyle Hz. Rasulullah'ın vefatından sonrasına kadar hiçbir değişime uğramadan devam ettiğini de delil göstererek tezlerini güçlendirmeye çalışmışlardır. Bunun da bizzat Hz. Rasulullah tarafından vahiy kâtiplerine yazım kurallarının belirlendiğini bir hadisle açıklamaktadırlar:

Hz. Peygamber, Muaviye'ye şöyle buyurmuştur: *“Divitin mürekkebinin ölçülü ve kalemin ucunu incelterek eğik kıl. (ب / Be) harfini dikleştir.(س / Sin) harfini birbirinden ayır.(م / Mim) harfinin için doldurma. (الله / Allah) kelimesini güzel yaz. (الرحمن / Rahmân) kelimesini uzat. (الرحيم / Rahîm) kelimesini tecvitli yaz. Yazmaya ara verirken kalemini sol kulağının üstüne koy ki, gerektiğinde, onu daha çabuk hatırlaya bilesin.”*

Bu olay gösteriyor ki, Hz. Peygamber, sahabe arasında bulunan vahiy kâtiplerine emretmekteydi, onlar da Kur'ân'ın mezkûr/bilinen şekli üzere, Hz. Peygamber'den işittiklerini -ne eksik, ne fazla- aynen yazmaktaydılar. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.), Zeyd bin Sâbit'i çağırır, vahyi ona yazdırırdı. Bir yanlışlığa veya eksikliğe meydan vermemek için, yazılanları da tekrar okuturdu. Gereken tashihi yaptırırdı.

Bu noktada öne sürülen delillerden biri de aklî delildir, şöyle ki: Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in huzurunda yazılır, O da, sahabenin yazdığını dinler ve takrir ederdi ki takrir de sünnetin bir çeşididir. Şayet sahabenin yazdıklarında bir hata veya eksiklik bulunsaydı şüphe yok ki Hz. Peygamber onları onaylamazdı. Aksi halde yüce Allah'ın şu ayet-i celilesine de ters düşerdi: *“Şüphesiz ki Kur'ân'ı biz indirdik ve elbette biz onun koruyucularıyızdır.”*

Bu önermelerden çıkan sonuç şudur, Kur'ân-ı Kerim (Allah tarafından) korunduğuna göre sahabe hat konusunda yanlış yapmamıştır. Hat konusunda her hangi bir yanlışlığın yapılmadığını gösteren netice ise, Hz Peygamber'in yazılanlara itiraz etmemesidir.

2.1.2. Sahabe Dönemi

Resm-i Osmânî'nin tevkîfi olduğunun diğer bir delili ise sahabenin fiilleridir. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân'ın cem'i için bir araya getirdiği heyetin yazdığı yazı şekli, Hz. Rasulullah'ın yazdırdığı hey'etin bizatihi aynısıdır. Ardından Hz. Osman'ın teksir faaliyetinde yazılan Mushaf'ların yazı stili de yine aynıdır. Bu iki büyük halifenin yazdırdıkları yazı şeklinden anlıyoruz ki, sahabenin genel kanaati "resmu'l-mushaf"ın korunması ve olduğu hâl üzere bırakılmasıdır.

2.1.3. İcmâ-ı Ümmet

Yukarıda ifade edilen Kur'ân'ın cem' ve teksir faaliyetleri, ardından farklı şehirlere bir takım kurrâ sahabe öncülüğünde dağıtılması ve bu olayların çoğu, on iki bin sahabe bilgisi dâhilinde gerçekleşip bunu görüp onaylamaları, icmâ'nın bu yönde olduğunun göstergesidir. Buna ilaveten tabiûn ve kurrâ-i kiramın hiç birinin buna karşı çıktıkları da duyulmuş bir şey değildir. Âlimler icmâ'a, özellikle de İslam'ın ilk dönemlerinde gerçekleşmişse uymanın vacip olduğunu belirtmişlerdir.

Yine Beyhaki'ye (ö. 458/1066) göre, Mushafı yazan kimse, Mushaf'ların hattını aynen muhafaza etmeli, bu hat şekline kesinlikle muhalefet etmemelidir. Mushaf'ları ilk yazanlar bu ilmi, en iyi şekilde bilme açısından daha ileri düzeyde olup; kalben ve lisanen buna daha sadık, emanet açısından bizden daha fazla güvenilir kimselerdir. Bu yüzden kendimizi onların seviyesine ulaşmış gibi görmemiz gerekmez. Resmu'l-mushaf konusunda daha katı bir tutum takıyan âlimlerden bir diğeri de Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) olmuştur. Ahmed b. Hanbel med harfleri olarak bilinen ye (ﻱ), vav (ﻭ), elif (ﻝ) harflerinin yazımında ve diğer meselelerde Osman Mushafı'nın hattına muhalefet etmenin haram olduğunu söylemiştir.

Bu minvalde delil olarak öne sürülebilecek bir örnek daha var ki, burada zikretmekte fayda görüyoruz. İmam Mâlik'e sorulur: "Ey İmam! Günümüzün gelişen yazısıyla bir Mushaf yazmak isteyenler hakkında ne dersin?" Bunun üzerine İmam Mâlik şöyle cevap verir: "*Hayır! Bunu doğru bulmam. Ancak ilkyazı şekliyle yazılabilir.*"

2.1.4. Yazım Kurallarının Değişim Potansiyeli

Bilinen bir gerçek vardır ki, yazı ile ilgili sabit ve değişmez bir kurallar manzumesi yoktur. Zira nesilden nesile, şehirden şehire tağyir ve değişikliğe kâbil yazının varlığını kabul

etmek doğru bir hareket olur. Binaenaleyh Mushaf, gelişen yazıya orantılı olarak geliştirilip yazılıydı bu, Mushaf'lar arasında büyük bir ihtilafın doğmasına sebebiyet verirdi. Söz gelimi Şam'daki insanlar Mısır Mushaf'ını, Mısır'daki insanlar da Şam Mushaf'ını okuyamaz ve bilemezdi. Çünkü her birinin kendine göre gelişen şartlara uyum sağlamak adına ortaya koydukları bir yazı karakteristiği vardır. Bu muğlaklıktan kurtulmanın yolu da, Mushaf yazısına dokunmamaktan geçer.

2.1.5. Kur'ân Tilavetinin Müşafehe Yoluyla Alınması

Kur'ân-ı Kerim ilk defa müşafehe yoluyla Hz. Rasulullah'tan alınmış ve günümüze kadar *kitabeta* ve *hıfz* gibi yöntemlerle korunarak sağlam bir şekilde bize ulaşmıştır. Bunun sağlamlasının da “resmu'l-mushaf” yazısına uymakla gerçekleştiği aşikârdır. Nitekim bu sayede Hz. Rasulullah'a sened, muttasıl bir şekilde ulaşmış oluyor. Buna bağlı olarak “Kur'ân naklinde itimad, yazıya değil zihinlerdekilere” sözünde mazmun, müşafeheye ve ezbere verilen önemin tezahürünü de müşahede etmek zor olmasa gerektir.

2.1.6. Resm-i Osmânî'nin Kendine Has Özellikleri

Bu özellikler başka imlâ suretlerinde mevcut değildir. Kısaca bu nitelikleri başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz.

- a) Bir kelimedede farklı vecihlerin bulunduğunu göstermesi
- b) Bazı Arap lehçelerine işaret etmesi
- c) Senedinin muttasıl olduğunu göstermesi
- d) Harekelerin aslına işaret etmesi
- e) Harfin aslına işaret etmesi
- f) Bazı derin manalara dikkat çekmesi
- g) Birbirinden farklı olan bazı manalara dikkat çekmesi.

Bu mezheple alakalı konuyu şu bilgiyi de ilave ederek bitirelim: “Bazı çağdaş araştırmacılar, “resmu'l-mushaf”a bağlılık konusunda daha sert ve keskin görüşler de ileri sürmüşlerdir. Örneğin Mushaf hattının tevkifi olduğunu savunan çağdaş yazarlardan Muhammed Adil Abdüsselam, bu resme uymanın farz derecesinde vacip olduğunu ileri sürmüş; onunla amel edenlerin sevap kazanacaklarını, muhalefet edenlerinse günaha gireceklerini söylemiştir.”

2.2. İkinci Mezhebin Delilleri

Bu mezhebin savunucularına göre “resmu'l-mushaf” ıstilahâhî olup tevkifi değildir. Nitekim bir takım deliller öne sürerek bu iddialarını güçlendirmek istemişlerdir. Şimdi kısaca bu delillere ve delillere karşı verilmiş reddiyelere bir göz atalım.

2.2.1. Tevkîfilîğe Dair Delil Yetersizliđi

Bu mezhebe göre, ne Kur'ân'da ne de sünnette “resmu'l-mushaf”ın tevkîfi olduğuna işaret eden herhangi bir delil veya işaret yoktur. Dolayısıyla herhangi bir yazı çeşidiyle yazılabilir.

Bu mezhebin savunucularından biri olan Ebû Bekr el-Bâkillânî (ö. 403/1012) bu konuda şu ifadelere yer verir: “*Kur'ân'ın hattına yönelik olarak, Allah'ın bu ümmete herhangi bir şeyi farz kılmamıştır. Nâzil olan vahiyleri yazdıran Hz. Peygamber'in, vahiy kâtiplerine belli şu yazıyı kullanacak, bundan başkasını kullanmayacaksınız şeklinde herhangi bir emir vermemiştir. Böyle bir emrin vücûbiyeti ancak rivayet vasıtasıyla ya da vahyin tevkifiyle olur. Kur'ân'ın nasslarında ve nassların ruhunda Kur'ân'ın hattının belli bir şekle göre yazılması gerektiğine dair herhangi bir delil yoktur. Sünnet'te de bunun vücûbuna yönelik bir delil bulunmamaktadır. Tam aksine, Sünnet'te, hangi yazı tarzı daha kolay ise, onun kullanılmasına işaret vardır. Çünkü Hz. Peygamber, Kur'ân'ın yazılmasını emretmesine rağmen, belli bir yazı türünün kullanılmasına dair bir kayıtla bulunmamıştır. Bu yüzden Mushaf'ların hat şekilleri de farklı olmuştur. Kimi hattatlar/kâtipler ağızdan çıkan sesi esas alarak yazarken, kimi de yazının ifade biçiminden ibaret olduğunu ve insanlar için durumun gizli olmadığını bildiği bazı harfleri eksik veya fazla yazmaktadır.*”

2.2.2. Arapça Hattının Sonradan Gelişmesi

Bu delilin hulasası şudur, Kur'ân'ın yazıldığı ilk dönemlerde yazı, bu günkü anlamda bu kadar gelişmemiş, belli prensipler ve kuralları henüz konmamıştır. Tabiri caizse çocukluk dönemidir. Buna bağlı olarak da kâtipler de mahir sayılabilecek düzeyde olmayıp sadece yapabildiklerinin en iyisini yapmaya gayret etmişlerdir. Fakat şimdi hat sanatı bir disiplin haline geldi. Onun için belli kurallar ve kaideler geliştirildi. Dolayısıyla güncel yazı standartlarıyla Kur'ân'ı yazmak, günümüz insanlarına büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

2.2.3. Mushaf'ın İlk yazı Şeklinin Zorlukları

Bu başlıkla kast edilen şey şudur, “resmu'l-mushaf”ın ilk zamanlardaki yazı karakteri şu ankinden farklı olup günümüz insanları için onun okunması ve kelimelerinin çözümlenmesi zahmetli ve meşakkatli bir durumdur. Bunun sonucunda Müslümanlar büyük sıkıntılarla karşılaşacakları için kolaylaştırma adına bir takım yanlış yollara başvurmaları kaçınılmaz olurdu. Okumayı kolaylaştırmak bakımından halkın talep ve ihtiyaçlarına cevap vermek için Mushaf'ların yazımında gelişen yeni imlayı kullanmanın gerekli olduğunu belirten âlimler, “resmu'l-mushaf”ın tevkifilikle herhangi bir ilgisinin bulunmadığını savunmuşlardır.

2.3. Üçüncü Mezhebin Delilleri

Bu mezhep, iki hat öngörür. Birincisi, ulemanın (havâs) anlayabileceği nitelikte olan “resm-i Osmânî” hattı. İkincisi ise, insanların genelinin (avâm) tabakasına hitap eden güncel yazıyla yazılan hat şeklidir.

Bu mezhebi benimseyenler, iki farklı görüş arasında orta bir yolu benimseyerek Mushaf'ların yazımında ihtiyat yolunu tercih etmişlerdir. “Burhanüddin ez-Zerkeşî (ö.794/13929) ve çağdaş müelliflerden Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî (ö.1367/1948) ve Subhi es-Sâlih (ö.1407/1986) gibi âlimler Mushaf'ların yazımında ihtiyat yolunu tercih edenlerdendir. Bu âlimler mümkün mertebe eski imlânın korunması gerektiğini, bu konuda hassasiyet gösterilmesinin uygun olduğunu kabul etmekle beraber, halka kolaylık sağlamak ve muhtemel yanlışlıkların önüne geçmek için Mushaf'larda gelişmiş imlanın kullanılmasının da herhangi bir sakıncası olmadığını beyan etmişlerdir.”

Fakat bazı âlimler, bu son mezhebin düşüncelerinin Kur'ân hakkında şüphelerin oluşmasına neden olacağını savunmuş ve söz konusu görüşleri reddederek şu soruyu sormuşlardır: “Varsayalım ki, iki farklı hat olsun. O zaman bunlardan hangisi doğru, hangisi yanlıştır?”

2.4. Güncel Fetvalar

“Bu yüzyılın ilk yarısında değişik İslâm ülkelerinde “resmu'l-mushaf” konusunda İmam Mushaf'a bağlılığın gereğine dair bazı fetvalar da sadır olmuştur. Örneğin Camiâtu'l-Ezher Fetva Heyeti kendilerine yöneltilen bir soru üzerine 1355/1936 yılında Mecelletu'l-Ezher'de bir fetva yayımlamıştır. Bu fetvada Mushaf yazımında orijinal imlaya uyulması ve erken dönem imla sisteminin olduğu gibi aynen korunması gerektiğine dair bir karar vermiştir.

Benzer şekilde 1979 yılında Suudi Arabistan'ın önde gelen âlimlerinden oluşan bir heyet de “resmu'l-mushaf” konusunda eski sistemi asli şekliyle korumaya dair bir karar vermiştir. Yine Dünya Müslüman Cemiyeti de buna benzer bir icma sonucuna varmıştır.”

ÖZET

“Resmu’l-mushaf’a bağıllık konusunda gösterilen hassasiyetle birlikte Mushaf’lar üzerine noktalama, harekeleme, tahmis, taşir, vs. alametlerinin konulması uygulaması, Kur’ân’ın sahih ve sağılıklı bir şekilde okunmasını sağılayarak gelecek nesillere aktarmaya yönelik çabalar ve hizmetler arasındadır.

Başlangıçta, Kur’ân hattının tevkifi olup olmadığı şeklinde başlayan tartışmalar daha sonra, Kur’ân’ın hatasız ve kolay okunmasını sağılayacak herhangi bir yazı türü ile yazılabileceğı şeklinde neticelenmiştir. Bu konuda üç farklı görüş ortaya çıkmış ve her biri kendine göre bir takım deliller öne sürmüştür. Kur’ân yazısının tevkifi olduğunu ve her ne sebeple olursa olsun değışemeyeceğini söyleyenler olduğu gibi, tam zıt görüşte olup tevkîfilikle bir ilgisinin olmadığını, aksine günümüz şartları gereğı yeni yazıyla yazılmasının bir gereklilik olduğunu belirtenler de vardır. Bu iki görüş arasında olup Mushaf’ın şartların gerektirdiğı durumlara bağılı olarak farklı yazı şekilleri ile yazılabildiğini, ancak bu işin uzmanlarınca anlaşıldığı sürece eski hatt-ı Osmâniye üzere de bırakılabileceğini savunan bir mutedil grubun var olduğunu belirtmek gerekir.

Kısacası nüzulünden itibaren Müslümanların son ilahi çağrı olan Kur’ân’a ve onun imlâ özelliklerine gösterdikleri dikkat ve özen, bu konuda sergiledikleri titiz çabalar neticesinde ilahi kelamın metni nazil olduğu dönemdeki tazeliğı, canlılığı, berraklığı, duruluğı ve sahihliğı ile günümüze kadar gelmiştir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi Resm-i Osmânî'nin özellikleri arasında yer almaz?

- a) Bir kelimedede farklı vecihlerin bulunduğunu göstermesi
- b) Birbirinden farklı olan bazı manalara dikkat çekmesi.
- c) Senedinin zayıf olduğunu göstermesi
- d) Harekelerin aslına işaret etmesi

2. Aşağıdakilerden hangisi “Divitin mürekkebinin ölçülü ve kalemin ucunu incelterek eğik kıl...” şeklinde devam eden hadisi şerifin muhatabı olmuştur?

- a) Übeyy b. Ka'b
- b) Zeyd b. Sâbit
- c) Muâviye
- d) Amr b. el-Âs

3. Aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

- a) Güncel fetvada Mushaf yazımında orijinal imlaya uyulması kararlaştırılmıştır.
- b) Kur'ân-ı Kerim ilk defa müşafehe yoluyla Hz. Rasulullah'tan alınmıştır.
- c) Peygamberimiz (s.a.s.), yazılanları tekrar okuturdu. Gereken tashihi yaptırırdı.
- d) Güncel yazı standartlarıyla Kur'ân'ı yazmak, günümüz insanlarına büyük zorluklar çıkarır.

4. “Kûfî ve neshî yazısında harflerin öz ve cevherleri, farklılık harflerin şekillerindedir” cümlesinde boş bırakılan yerlere sırasıyla hangi seçeneğin gelmesi uygundur?

- a) Farklıdır - Nesnel
- b) Aynıdır - Özel
- c) Basittir - Zahiri
- d) Sadedir - Ele alınış

5. Aşağıdakilerden hangisi Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin Kur'ân'a yaptığı meşhur hizmetlerden biri olarak kabul edilir?

- a) Kur'ân'ı ezberleyip hafızlar yetiştirmesi
- b) Kur'ân'ın tamamını bir araya getirip yazması
- c) Kur'ân'ı harekelemesi
- d) Kur'ân'ı kûfî yazısıyla yazması

ON İKİNCİ HAFTA

ÜNİTE XII: UYGULAMA

KONULAR:

-YÜZÜNE OKUMA (Kur'ân-ı Kerim'i Karşılıklı Okuyarak Tecvid Konularını Usulüne Uygun Olarak Tatbik Etmek)

-8. CÜZÜN İLK 10 SAYFASI

-EZBER: BAKARA 197-202, KEHF 107-110, AHZÂB 38-48

ON ÜÇÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE XIII: KUR'ÂN HATTINDAN KAYNAKLANAN OKUMA KURALLARI

KONULAR:

1. Giriş
2. Kur'ân Hattından Kaynaklanan Okumalar
3. Değerlendirme Soruları

AMAÇLAR

1. Kur'ân hattından kaynaklanan okumaları öğrenmek
2. Tilâvet ve Kur'ân hattındaki ilişkiyi kavramak
3. Kur'ân hattından kaynaklanan vakıf ve ibtida çeşitlerini öğrenmek
4. Vakıf ve ibtidanın tilavete getirdiği kolaylıkları bilmek
5. Zaman zaman okuyucuların yaptıkları hatalara düşülmemek

HAZIRLIK SORULARI

1. İzhar veya İhfa deyince ne anlıyoruz, araştırınız?
2. İhfâ'nın kelimedede meydana getirdiği değişiklikler neler olabilir?
3. İzhâr-ı Halkiyye ve İzhâr-ı Şefeviyye arasında ne fark olabilir, tartışınız?
4. Sâkin mim'in halleri neyi ifade eder?

KUR'ÂN HATTINDAN KAYNAKLANAN OKUMA KURALLARI

Giriş

Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın tamamının yazılmış olduğunu ve birçok muhtelif eşya üzerine nakşedildiğini, dahası hatırı sayılır bir kısım sahabenin onu ezberlediğini, fakat bir cild halinde toplanmadığını daha önce de ifade etmiştik.

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir döneminde cem' edilmesi ve Hz. Osman döneminde de istinsah edilip farklı beldelere gönderilmesi hakikat-i malumdur. İlk zamanlar sahabe-i kiram Kur'ân'ın harekesiz ve noktasız olmasından olumsuz etkilenmemiştir. Çünkü Kur'ân'ı "ahz" etmede şifahi olarak birinci veya ikinci şahıstan almaktaydılar. Sonraki dönemlerde fetihler artıp İslam coğrafyası genişleyince tilavet konusunda farklı sıkıntılar (lahn/okuma hataları) ortaya çıkmaya başlamıştır. Doğal olarak bu problemler harekeleme zarureti beraberinde getirmiştir.

Muhafların harekesiz ve noktasız oluşu, muhtelif kıraatleri ihtiva etmesi bakımından tercih edildiğini, Müslüman Arapların kırk küsur yıl Kur'ân'ı bu şekilde okumaya devam ettiği bilgisi kaynaklarda belirtilmiştir. Selef âlimlerini Mushafın noktalmasına sevk eden âmil, sahabe dönemine yakın olmalarına rağmen dillerinin bozulmaya yüz tuttuğunu, halkın konuşma tarzında dil hatalarının çoğalmaya başladığını görmeleri ve bunun zamanla artacağından endişe duymalarıdır. Ebü'l-Esve ed-Düelî (ö. 69/668), Nasr b. Âsım (ö. 89/707) ve Yahya b. Ya'mer (ö. 129/746) gibi âlimlerin Kur'ân'a hareke ve nokta koymalarının yegâne sebebi de budur.

Hareke ve nokta konulmasından sonra da Kur'ân'a yönelik çeşitli faaliyetler devam etmiştir. Bu faaliyetlerden biri de, ayetlerin sonlarına ve ayetlerin herhangi uygun bir yerine konulan duraklardır. Bu alanda önemli bir hizmete adını yazdıran Muhammed b. es-Secâvendî'yi (ö. 560/1165) burada zikretmek gerekir. Zira o, manayı göz önünde bulundurarak geliştirdiği bir yöntemle şuan tedavülde olan Mushaflara, adına "secavend" denilen bir takım işaretler koyan kişidir.

1. Kur'ân Hattından Kaynaklanan Okuma Kuralları

Burada ele alacağımız asıl husus, mushafların teksiri esnasında kıraat vecihleri göz önünde bulundurularak farklı şekillerde resm edilmiş olan kelimelerdir. Ayrıca diğer imamların

rivayetlerini de kısmen ilgilendirdiği halde, Asım kırâatının Hafs rivâyeti esas alınarak, kısa bazı bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Aşağıda öncelikle “elif-i lâhika” diye tabir edilen kelimeler arz edilecektir.

Maddeler halinde konuyu sunmaya çalışacağız:

1. Tekil şahıs zamiri olan أَنَا (*Ene*) zamiri, (*enâ*) şeklinde yazıldığı halde, vasıl (geçiş) halinde (*ene*), vakıf halinde ise (*enâ*) okunur. Mushaflarda bu kelimenin altına uyarı maddesi olarak küçük bir yazı ile (قصر) kasr diye dikkat çekilir. Sair yerler de hâ kezâ.

Örnek: قَالُوا ءَأَنْتَ لَإِئْتَنَّا يُونُسُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (Yûsuf 12/90)

2. Kehf Sûresi'nin 38. Ayetinde geçen (لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا) (*lakinnâ*) kelimesi de, vasıl halinde elifsiz (*lâkinne*), vakıf halinde ise elif ile (*Lakinnâ*) okunur. Bütün kurrâ icmâen böyle okurlar.

3. Ahzâb Sûresi'nin 10. Âyetinin وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا sonundaki (*ez-Zunûn*) kelimesinin sonuna, kelâmın tenâsübünden dolayı (yani bir önceki ve bir sonraki âyet sonları uzatan bir elifle (â) şeklinde sona erdiklerinden dolayı), mana ile bir alakası olmaksızın bir işba' elifi ile son bulmaktadır. (*Ez-Zunûn*) kelimesinde vakfedilirse (durulursa), elif ile (*ez-Zunûnâ*) şeklinde durulur. Geçilirse elifsiz (*ez-Zunûne*) diye geçilir. Ancak bu konuda kurra arasında ihtilaf mevcuttur.

Örnek: إِذْ جَاءُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا (Ahzâb 33/10)

4. Ahzâb Sûresinin 66. Ayetinin يَوْمَ ثَقُلَتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا sonundaki (*er-Rasûlâ*) kelimesinin sonundaki (*er-Rasûl*) kelimesi üzerinde durulursa (*er-Rasûlâ*) şeklinde, geçilirse (*er-Rasûle*) diye geçilir. Kurranın bu kelimedede de ihtilafı mevcuttur.

5. Ahzâb Sûresinin 67. Ayetindeki وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا (es-Sebilâ) kelimesi de daha önce zikri geçen kelimelerde olduğu gibi, vakf halinde sonuna işba' elifi eklenir.

6. İnsan Sûresinin 15. Âyetindeki, وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآبِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا (Kavarîrâ) kelimesinin sonundaki elif işbâ' elifidir. Geçilince elif düşer. Vakfedilince elif isbat edilir.

7. İnsan 4. ayette (سَلَسِلَا) nin elifi düşer. Bu kelimedede Âsım'ın Hafs rivayetine göre vakf halinde iki vech caiz olur: “Selâsil” şeklinde cezimli okumak ve “selâsilâ” şeklinde medli okumak.

8. Neml Sûresi'nin 36. Ayetindeki فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنُ قَالَ أَمْذُونٍ بِمَالٍ فَمَا آتَيْتَنِي اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَيْتُكُمْ بَلْ أَنْتُمْ ﴿٣٦﴾ “femâ âtâniyallah” kısmındaki (atâni) kelimesinde durulunca, iki türlü tilâvet caizdir:

a- “Âtâni” şeklinde med ile durmak,

b- “Yâ” harfini hafzederek “Atân” şeklinde durmak.

9. Mevcût Mushafların bir kısmında bazı kelimeler, “sîn” harfi ile okunmaları gerekirken “sâd” harfi ile yazılmışlardır. Bunları sırasıyla şöyle zikredebiliriz:

a- Bakara Sûresinin 245. âyetindeki, وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ “Yebsutu” kelimesi.

b- A'râf Sûresinin 69. Âyetindeki, وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً “Besdaten” kelimesindeki “sâd” harfi “sin” ile okunacaktır.

c- Tûr Sûresinin 37. Ayetindeki, أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَّبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْبِطُونَ “el-Musaytirûn” kelimesindeki “sâd” harfi “sîn” ile okunacaktır.

d- Gâşiye Sûresinin 22. Ayetindeki, لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ “bi Musaytir” kelimesindeki “sâd” harfi “sîn” ile okunacaktır.

10. İstifhâm hemzesi ile lâm-ı tarifin bir araya cem olduğu kelimelerde, bazı eda şekilleri mevcuttur. Bunlar Kur'ân-ı Kerim'de altı yerde vardır:

a- En'am Sûresinin 143. Ayetinde **قُلْ الذِّكْرَيْنِ** kelimesinde

b- En'am Sûresinin 144. Ayetinde **قُلْ الذِّكْرَيْنِ** kelimesinde

Asım'ın ravisi Hafs, buralardaki ikinci hemzeleri iki türlü okur:

ba- İkinci hemzeyi elife ibdâl ederek medd-i لازم olarak okur

bb- İkinci hemzeyi teshil ederek okur.

c- Yûnus Sûresinin 51. Ayetinde **آلآنَ** kelimesi,

d- Yûnus Sûresinin 59. Ayetinde **قُلْ اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ** kelimesi,

e- Yûnus Sûresinin 91. Ayetinde **آلآنَ** kelimesi,

f- Neml Sûresinin 59. Ayetinde **اللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ** kelimesi bu minvalde ele alınır.

11. Asım'ın ravisi Hafs, yan yana gelen fethalı iki hemzeden ikincisini sadece bir yerde teshil ile okur. Fussilet Sûresi'nin 44. Ayetindeki, **أَعْجَبِي وَعَرَبِي** kelimesindeki ikinci hemzeyi teshil ile okur.

12. Al-i İmrân Sûresi'nin başında bulunan **الم . الله لا إله إلا هو الحي القيوم** (*Elif Lâm Mîm*) lafzındaki mîm, vakf halinde dört elif uzatılarak medd-i lâzm yapılır. Vasıl halinde ise, yani geçilince iki türlü okumak caizdir:

a- Mim harfi dört elif uzatılarak, medd-i لازم yapılır ve son hareke fetha ile okunarak lafzatullaha bağlanır.

b- Mim harfi bir elif miktarı uzatılarak, son harfi fetha ile lafzatullaha bağlanır.

13. Dünyâ(الدُّنْيَا), Bünyân (بُيُوتَانُ), Kinvân (قِنْوَانُ), Sinvân (صِنْوَانُ) lafızları ızhâr ile okunur. Normal olarak bu kelimeler idğâm ile okunması gerekirken, ızhar ile okunur. Bunun sebebinin mudaaf durumuna düşme korkusundandır denilmiştir.

14. Hüve (هُوَ) ve hiye (هِيَ) zamirlerinde vakfedilince, zaman zaman farklılıklar göze çarpmaktadır. Bazı okuyucular, (*hüv* ve *hiy*) diye dururlar ki bu hatadır. Bu kelimelerde vakf, (*hû* ve *hî*) şeklinde med ile yapılmalıdır, doğru olan da budur. Medd-i tabii gerçekleşir.

Not: Kur'ân-ı Kerim'de daha başka bir takım farklılıklar bulunabilir fakat kısaca öne çıkanlar bunlardan ibarettir. Örnek: Yûsuf suresi 11. Âyetinde yapılması gereken işmâm uygulamasını bu minvalde ele alabiliriz: لَا تَأْمَنَّا. Kur'ân'da 4 yerde geçen sekteler de böyledir: كَلَّا بِن رَانَ gibi.

ÖZET

Kur'ân inzali devam ettiğinde gelen ayet ve sûreler, çeşitli malzemeler üzerine yazılmaktaydı. Hz. Peygamberin vefatından sonra, Hz. Ebûbekir zamanında Kur'ân bir araya toplandı. O zamanki Arap yazısında nokta ve harekeleme işâretleri mevcûd değildi. Dolayısıyla okumada güçlükler çekilmekteydi. Daha sonra noktalama hareketleri başladı. Kur'ân'ın bazı kelimeleri, iki veya üç türlü okumaya elverişlidir. Kur'ân öğretiminde sema usûlü (hocadan işiterek öğrenmek) esâs olduğundan doğru okuma bu yolla öğrenilmiş olmaktadır. Bu konuda en mühim esas, sahih senedle Hz. Peygamberden işitilmiş olmasıdır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıda وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ayeti ile ilgili verilen bilgilerden hangisi doğrudur?

- a) “Yebsut” kelimesi üzerinde vakfedilmelidir
- b) “Yebsut” kelimesinde bulunan “sâd” kesralı okunmalıdır
- c) “Yebsut” kelimesinde bulunan “sâd” harfi “sîn” harfi olarak okunmalıdır
- d) “Yebsut” kelimesi ile ilgili 3 vecih caizdir

2. Asım’ın ravisi Hafs aşağıdaki kelimelerden hangisini iki şekilde: 1- ibdâl 2- teshil ederek okur?

- a) فَمَا آتَيْنِيَ اللَّهُ
- b) قُلْ آلذَّكَرَيْنِ
- c) أَعْجَبِيَّ
- d) إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ

3. وَتَطُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ayetinde durulacak olursa aşağıdakilerden hangisi gerçekleşir?

- a) Elifsiz durulur
- b) Elif ile durulur ve medd-i tabii olur
- c) Elif ile durulur ve Medd-i Ârız olur
- d) Hiçbiri

4. Aşağıdakilerden hangisi Al-i İmrân sûresi’nin başında bulunan اَلْمِ اَللّٰهِ ‘in vasıl halinde yapılması doğru olan seçeneklerden biridir?

- a) Elif lâm mîm’in ‘mîm’ini kesralı okumak
- b) Elif lâm mîm’in ‘mîm’ini ötreli okumak
- c) Elif lâm mîm’in ‘mîm’ini cezimli okumak
- d) Hiçbiri

5. Aşağıdakilerden hangisi selef âlimlerini Mushafın noktalmasına sevkeden faktörlerden biri değildir?

- a) Sahabe dönemine yakın olmalarına rağmen dillerinin bozulmaya yüz tutması
- b) Kur’ân’ın yazsının silinmesinden endişe duyulması
- c) Hataların zamanla artacağından endişe duyulması
- d) Halkın konuşma tarzında dil hatalarının çoğalmaya başlaması

ON DÖRDÜNCÜ HAFTA

ÜNİTE XIV: UYGULAMA

KONULAR:

-YÜZÜNE OKUMA (Kur'ân-ı Kerim'i Karşılıklı Okuyarak Tecvid Konularını Usulüne Uygun Olarak Tatbik Etmek)

-8. CÜZÜN SON 10 SAYFASI

-EZBER: GENEL TEKRAR

KAYNAKÇA

- Akaslan, Yaşar. “Resmü’l-Mushaf Literatürü Açısından Kâsım b. Fırruh eş-Şâtıbî’nin ‘Akiletü Etrâbi’l-Kasâid fî Esne’l-Mekâsıd’ı”, Trabzon İlahiyat Dergisi 10/1 (30 Haziran 2023)
- Altıkulaç Tayyar, *Tecvîdü’l-Kurân*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Atiyye Kâbil Nasr, *Ğâyetü’l-Mürîd fî İlmi’t-Tecvîd*, Mektebetü’l-Harameyn, Riyâd, 1988.
- ATAUNİ İlitam, Kur’ân-ı Kerim Ders Notları, 2012.
- Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil: *Sahîhü’l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, 4.bs., C:I-VI, Dımaşk, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, el-Yemâme, 1993.
- Çetin Abdurrahman, *Kur’ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa, 2009.
- Dağdeviren, Alican: “Kur’ân Tilâvetinde Temsil”. *EKEV Akademi Dergisi* 35, 2008.
- Demirci, Muhsin, *Kur’ân Tarihi*, 9. bs., M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
- Ebû Şâme el-Makdisî: *el-Mürşidü l-vecîz*, nşr. Tayyar Altıkulaç, Ankara 1406/1986.
- ed-Dânî, Ebû Amr: *el-Muḫni‘ fî resmi mesâhiḫi’l-emsâr ma‘a Kitâbi’n-Nakk*, nşr., Muhammed Sâdık Kamhâvî, Kahire, 1978.
- Emin Çimen, Abdullah: *Hafızlık Tarihi ve Türkiye’de Hafızlık Kurumunun İşlevselliği*, İstanbul, Sayfa Dijital Baskı, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as el-Ezdî es-Sicistânî: *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabelli, C:I-VII, Dımaşk, Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009.
- İbnü’l-Cezerî, Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî’l-Kırâati’l-Aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Debbâ’, Dâru’l-Küttâbi’l-Arabî, Beyrut, tsz..
- İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi’t-Tecvîd*, 1. bs., thk. Alî Hüseyin el-Bevvâb, Mektebetü’l-Maârif, Riyâd, 1985.
- İbnü’l-Cezerî, *el-Mukaddimetü’l-Cezeriyye*.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdillâh el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, tsz..
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî: *el-Musned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Hamza Ahmed ez-Zeyn, C:I-XX, Kahire, Dâru’l-Hadîs, 1995.
- İbnu’l-Enbari, Ebu Bekr Muhammed b. el-Kâsım: *el-Vakf ve’l-İbtida*, tahk. Muhyiddin Andurrahman Ramazan, Dımaşk, 1971.
- el-İsfehânî, Râğıb Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal: *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, 5. bs., Dımaşk, Dâru’l-Kalem, 2011.
- Karabaşî Abdurrahman, *Karabaş Tecvidi*.

- Karaçam İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Karaçam, İsmail: "Anahatlarıyla Kıraat İlmi ve Tarihi Gelişimi", *Kur'ân ve Kıraati Sempozyumları Kitabı (II. Kur'ân ve Kıraati Sempozyumu)*, İstanbul, 2003.
- Karakılıç Celâleddin *Tecvîd İlmi*, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1972.
- Karakaya, Ayşe - Akın, Mehmet, *Kur'ân Okuma ve Tecvîd*, 1. bs.,Grafiker Yayınları, Ankara 2019.
- Maşalı, Mehmet Emin: *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Ankara, 2004.
- Maşalı, Mehmet Emin, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).
- Muhammed Necib Hayyata, *ed-Düreru'l-Hisân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, Haleb 1968.
- Mustafa b. Muhiddîn, *İrşâdu'l-Mürîd Fi't-Tecvid*.
- Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü Kavli'l-Müfîd fî İlmi't-Tecvîd*, Kahire, 1890.
- Muhyiddîn Abdulkadir el-Hatip, *Kifâyetü'l-Müstefîd fî Fenni't-Tecvîd*, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnü'd-Dîniyye, Bağdat, 1982.
- Maşalı, Mehmet Emin: *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 1. bs., Otto Yay., İstanbul, 2016.
- Müslim, el-Haccâc Ebü'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî: *Sahîh-u Muslim*, haz. Muhammed Sâlih Hâşim, C:I-IX, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim, *el-Mühezzeb fî'l-Kıraati'l-Aşr*, Kahire, 1978.
- Pakdil, Ramazan, *Ta'lim Tecvîd ve Kırâat*, 9. bs., M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî, *Cuhdü'l-Mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Dâru İmâr, Ammân, 2001.
- Sarı, Mehmet Ali, *Kur'ân'ı Güzel Okuma Yolları*, İstanbul, 2000.
- Sağman, Hafız Ali Rıza, *İlaveli Yeni Sağman Tecvîdi*, Bahar Yayınevi, İstanbul, 1958.
- es-Suyûtî, Hafız Celâleddin Abdurrahman b. Ebîbekr, *el- İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim, Mektebetü'l-Asriye, Beyrut, 1988.
- Temel, Nihat, *Kur'ân Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Tetik, Necati, *Cezeri İlaveleri Karabaş Tecvidi*, İhtar Yayınları, Erzurum, 1993.
- Tetik, Necati: "Türkiye'de Başlangıcından Günümüze Kadar Kıraat İlminin Öğretiminde Takip Edilen Usul Ve Esaslar", *Kur'ân ve Kıraati Sempozyumları Kitabı (II. Kur'ân ve Kıraati Sempozyumu)*, İstanbul, 2003.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ: *el-Câmiu'l-Kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ĝarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996.
- Ünlü, Demirhan, *Kur'an-ı Kerimin Tecvidi*, Ankara, 1978.
- Zemahşerî, Ebul-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîli fi Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Zihni Efendi, Mehmed, “el-Kavlü's-Sedîd fi İlmi't-Tecvîd”, İstanbul 1910.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddin Muhammaed b. Abdullâh: *el-Burhân*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- Zurkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm: *Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, C:I-II, 1. bs., Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2006.